

Knoz, Tomáš

Politické aspekty konfiskací

In: Knoz, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace : moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2006, pp. [501]-544

ISBN 8086488349 (Matice moravská)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123635>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

OBECNÉ ASPEKTY POBĚLOHORSKÝCH KONFISKACÍ

Politické aspekty konfiskací

Jak bylo konstatováno v úvodu, v české historiografii existuje tradiční snaha interpretovat české dějiny v bělohorském období jako politický souboj mezi českým protestantským stavovstvím na jedné straně a rakouským katolickým absolutismem na straně druhé. Alois Míka dokonce celou dlouhou epochu mezi lety 1526 a 1627 označil za „stoletý zápas o charakter českého státu“. Ten měl probíhat mezi stavovským a habsburským táborem a měl vrcholit vydáním Obnoveného zřízení zemského.¹

Politika a politické tábory v první polovině 17. století

Hovořit o politickém aspektu pobělohorských konfiskací je nepochybně poněkud problematické. Ačkoliv termíny „politika“ a „politický“ v dobové terminologii skutečně existovaly a byly uplatňovány, nelze je zcela jednoznačně oddělit od právního nebo náboženského vnímání světa.² Zdá se například, že od vystoupení Martina Luthera byla politická

(1) MÍKA, A.: *Stoletý zápas o charakter českého státu 1526–1627*. Praha 1974.

(2) Při určité dávce zjednodušení lze říci, že zkoumání politických dějin nepatřilo během druhé poloviny 20. století v evropské a americké historiografii k nejfrekventovanějším tématům. Aniž by politická témata zcela vymizela, byla při zkoumání evropské společnosti raného novověku dávana přednost spíše bádání o ekonomických a sociálních strukturách, popř. antropologickým a sociologickým přístupům. Návrat ke zkoumání politických událostí a ještě spíše politických struktur a vztahů znamenalo až vystoupení francouzské nové historie. JULLIARD, J.: *La politique*. In: Le Goff, J. – Nora, P. (EDD.): *Faire de l'histoire*. II. *Nouvelles approches*. Paris 1974. V české historiografii je návrat k politickým tématům spojen se zkoumáním stavovství, kterému se v 70. a 80. letech věnovali především Josef Janáček, Jaroslav Pánek a Josef Válka. JANÁČEK, J.: *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547*. 1/2. Praha 1984; PÁNEK, J.: *Úloha stavovství v předbělohorské době 1526–1620*. (Vývoj názorů novodobé české historiografie). ČsČH 25, 1977, s. 732–761; TÝŽ: *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577*. K politické krizi v předbělohorském českém státě. Praha 1982; VÁLKA, J.: „*Politická závěť Viléma z Pernštejna (1520–1521)*“. Příspěvek k dějinám českého politického myšlení v době jagellonské. ČMM 90, 1971, s. 63–72; TÝŽ: *Morava ve struktuře a historii českého lenního a stavovského státu*. (Nástin problematiky). In: Verbík, A. – Blažek, K. (edd.): *Moravský historický sborník*. Brno 1986, s. 22–45; TÝŽ: *Politický systém a kultura habsburské monarchie 17. stol.* SCH 18, sv. 36, 1988, s. 116–119; TÝŽ, J.: *Morava ve stavovské konfederaci roku 1619*. (Pokus o vytvoření paralelních církevních a politických struktur v Čechách a na Moravě). FHB 10, 1986, s. 333–349; TÝŽ: *Moravia and the Crisis of the Estates' System in the Lands of the Bohemian Crown*. In: Evans, R. J. W. – Thomas, T. V. (edd.): *Crown, Church and Estates*. London 1991, s. 149–157; TÝŽ: *Die „Politiques“: Konfessionelle Orientierung und politische Landesinteressen in Böhmen und Mähren (bis 1630)*. In: Bahlcke, J. – Bömelburg, H.J. – Kersken, N. (edd.): *Ständefreiheit und Staatsgestaltung in Ostmitteleuropa. Übernationale Gemeinsamkeiten in der politischen Kul-*

uskupení zároveň skupinami konfesními.³ V souvislosti s valdštejnskými konfiskacemi se objevil názor, že ne všechny jejich stránky mají ryze finanční charakter [pura cammeralisch], ale že mnohé z nich jsou výrazně politické povahy [politisch].⁴ Politické příčiny vzniku stavovského povstání i konfiskačního procesu zdůrazňoval i saský kurfiřt Jan Jiří, když v listech adresovaných knížeti Karlovi z Liechtensteina a císaři Ferdinandovi II. vystupoval proti náboženskému vnímání rebelie, proti ztotožnění pojmů „Confession“ a „Rebellion“ a proti automatickému trestání evangelické církve, jejích kněží i věřících všech stavů.⁵

Historiografie pro období raného novověku ve střední Evropě hovoří nejen o politickém působení některých významných osobností, ale dokonce i o politických stranách a táborech. V Čechách je například tímto způsobem poměrně tradičně popisováno dění na dvoře Rudolfa II., kde autoři zdůrazňují především aktivity a narůstající vliv „španělské strany“ a „španělské politiky“, reprezentované u pražského dvora Marií Manrique

tur vom 16.–18. Jahrhundert. Leipzig 1996, s. 229–242; TYŽ: *Morava a porážky českých stavovských povstání*. In: Vorel, P. (ed.): *Stavovský odboj roku 1547*. Pardubice – Praha 1999, s. 9–40; v současné době se zkoumání politických struktur v kontextu dějin moci věnuje Zdeněk Vybíral a především v kontextu aristokratické společnosti Petr Maťa. VYBÍRAL, Z.: *Stavovská Morava mezi Rudolfem II. a Matyášem*. ČMM 114, 1997, s. 347–386; TYŽ: *Stavovství a dějiny moci v českých zemích na prahu novověku*. (Nové cesty ke starému tématu) ČCH 99, 2001, s. 751–755; TYŽ: *Die frühneuzeitliche Aristokratie als strukturelles Modell für die Erforschung der Geschichte der Macht in Mitteleuropa*. Zu der anthropologisch-soziologischen Auffassung der Geschichte der Macht. In: Bůžek, V. – Štefanová, D. (edd.): *Menschen – Handlungen – Strukturen*. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften. OH 9. České Budějovice 2001, s. 239–253; TYŽ: *Partnerství nebo poslušnost? „Zemská“ aristokracie mezi zemskou obcí a panovnickým dvorem na počátku konfesijního věku 1547–1619*. In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1740)*. OH 10. České Budějovice 2003, s. 235–248; MAŤA, P.: *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel (1500–1700)*. Frühneuzeit-Info 10, 1999, Heft 1–2, s. 43–52; TYŽ: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004; BŮŽEK, V. – MAŤA, P.: *Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren im Zeitalter des Absolutismus*. In: Asch, R. G. (ed.): *Der europäische Adel im Ancien Régime*. Von der Krise der ständischen Monarchien zur Revolution (1600–1789). Köln – Weimar – Wien 2001, s. 287–322. V uvedených studiích (zvláště u Z. Vybírala) uvedena také další literatura k tématu. Dále srov. historiografickou stať BŮŽEK, V.: *Dvůr habsburských císařů v letech 1526–1740 a historiografie na prahu 21. století*. In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr*, s. 5–32.

(3) Uvedené tendence jsou v evropské historiografii posledních několika desetiletí označovány pojmem konfesionalismus. EBERHARD, W.: *Voraussetzungen und strukturelle Grundlagen der Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa*. In: Bahlcke, J. – Strohmeyer, A. (edd.): *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa*. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur. Stuttgart 1999, s. 89–103. V uvedeném sborníku také další literatura k danému tématu.

(4) „...nicht PURA CAMERALISch, sondern viel mit dem politischen participien...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 335, fol. 170v.

(5) KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*. Bd. 9. Leipzig 1724, pag. 1656–1661.

de Lara a v pozadí stojícím madridským vyslancem.⁶ Dění, které provázelo výměnu císaře Rudolfa II. jeho bratrem Matyášem a posléze v analogické podobě výměnu císaře Matyáše Ferdinandem Štýrským, také bylo děním primárně politickým.⁷ Význačná osoba z panovnického rodu, která se snažila dostat k moci, byla zpravidla obklopena úzkým nebo širším okruhem šlechty, která tvořila politicky poměrně jednotné uskupení vzniklé s cílem hájení společných zájmů. Pro české ani rakouské šlechtice, kteří se chtěli v současném dění orientovat nebo dokonce tušili význam panovníka a dvora pro rozvoj své budoucí kariéry, přitom vždy nebylo dostatečně možné vyznat se ve struktuře, složení a názorech jednotlivých stran a skupin u dvora. Zmiňované události při násilném či polonásilném střídání habsburských panovníků ukázaly, že nestačilo pouze mechanicky stát na straně císaře.⁸

Politické rozvržení společnosti kolem roku 1620 stále ještě vycházelo ze základního (byť mnohdy spíše teoretického) napětí mezi zájmy zeměpána a zájmy stavů, které provázelo celé předchozí období.⁹ Hranice mezi oběma tábory přitom ani zdaleka nebyly ostré. Ani čelní představitelé stavovské politiky a příslušníci různých reformačních církví v jednotlivých

(6) Ke „španělské straně“ („facció n espagnola“, „španihelé“). DVORSKÝ, J.: *Španělská strana v Čechách na počátku 17. století*. Praha 1960 (disertace); LENZ, J.: *Kulturní styky českošpanělské v zrcadle dějin*. Praha 1930, s. 5; BOROVIČKA, J.: *Počátky kancléřování Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic*. In: Sborník prací věnovaný prof. dru Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám. Praha 1931, s. 435–455; JANÁČEK, J.: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha 1987; VOCELKA, K.: *Die politische Propaganda Kaisers Rudolf II. (1576–1612)*. Wien 1981; TÝŽ: *Matthias contra Rudolf*. Zur politischen propaganda in der Zeit des Bruderzwistes. ZHF 10, 1983; EVANS, R. J. W.: *Rudolf II. a jeho svět*. Praha 1997, kap. Rudolfova politika, s. 64–109, především s. 94; NOVÁK, J. B.: *Rudolf II. a jeho pád*. Praha 1935.

(7) FRANZL, J.: *Ferdinand II. Kaiser im Zwiespalt der Zeit*. ²Graz – Wien – Köln 1989, s. 90–97.

(8) Adam mladší z Valdštejna i jeho příbuzný Albrecht se nejdříve snažili zavděčit se císaři Matyášovi, po jeho pádu však nebylo ani zdaleka zřejmé, jak bude na jejich dosavadní politické aktivity nahlížet Ferdinand Štýrský. Samotný osud Albrechta z Valdštejna dokládá, že politická přízeň ze strany císaře nebyla nikdy automatická a trvalá. O této skutečnosti se ostatně přesvědčili i šlechtici typu Jana Křtitele z Verdenberga, kteří sice, byť byli původně příslušníky „valdštejnské“ skupiny, politicky přežili Valdštejnův pád, nepřežili ovšem intronizaci Ferdinanda III. Nový panovník si svou politickou stranu buďoval od začátku a místo otcových oblíbenců typu Jana Oldřicha z Eggenberga a Jana Křtitele z Verdenberga převzali někteří příslušníci generace Václava Eusebia z Lobkovic. WOLF, A.: *Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rat Kaiser Leopold's I. 1609–1677*. Sein Leben und Wirken. Wien 1869; REZEK, A.: *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III.* Praha 1890.

(9) BURKERT, G. R.: *Landesfürst und Stände*. Karl V., Ferdinand I. und die österreichischen Erbländer im Ringen um Gesamtstaat und Landesinteressen. Graz 1987; JANÁČEK, J.: *České dějiny*. 1/2. Předbělohorská doba. Praha 1984; PÁNEK, J.: *Das politische System des böhmischen Staates im ersten Jahrhundert der habsburgischen Herrschaft (1526–1620)*. MIOG 97, 1989, s. 53–72.

zemích habsburské monarchie si ke svému jménu v různých titulaturách neopomněli uvést alespoň funkci císařského rady a komorníka, z níž jim v dobové společnosti plynula značná prestiž. Mnohé šlechtické rodiny se sice předháněly ve výrocích o tom, že již po generaci přináležejí k určité politické a mnohdy sekundárně také konfesní skupině, počátkem 17. století se ovšem stále více ukazovalo, že se rodové tradice mohou dostat do rozporu s představami o dvorské politické kariéře.¹⁰

Potrestání účastníků stavovského povstání z let 1618–1620 bylo politickou propagandou císaře Ferdinanda II. samozřejmě primárně interpretováno jako právní akt. Ve skutečnosti by k němu císař vůbec nemohl přistoupit bez předchozí dalekosáhlé politické a diplomatické přípravy, která značně překračovala hranice habsburských dědičných zemí a ve větší či menší intenzitě se dotkla nejvýznamnějších evropských dvorů, bez ohledu na jejich momentální postoj vůči povstání. Dostatečnou informaci o uvedeném postupu podal již František Kryštof Khevenhüller, jenž si na svých schopnostech a zásluhách v oblasti diplomacie a zahraniční politiky velmi zakládal. Popsal ohromnou císařovu diplomatickou ofenzivu ve věci potrestání povstalců a rozsáhlého aplikování konfiskací, k níž došlo roku 1621 a kterou císařovým jménem vedl Spinola a sám Khevenhüller. Ferdinand II. nejdříve oslovil panovníky Španělska, Saska, Polska, Dánska a některá německá knížata ve věci potrestání Fridricha Falckého. Obvinil ho, že se protiprávně zmocnil trůnu a že ani po porážce na Bílé hoře svého kriminálního počínání nezanechal a naopak s pomocí Jindřicha Matyáše z Thurnu a svého tajemníka Ludvíka Cameraria opětně proti císaři brojil mezi českými a moravskými stavy. Vzhledem ke známým rodinným vazbám s velkou pečlivostí o této záležitosti jednal s anglickým králem Jakubem I., jenž se snažil Fridricha zastávat a přimět císaře k tomu, aby se vzdal snahy po Wittelsbachově zatčení. Ve všech zmiňovaných diplomatických a politických jednáních Ferdinand a jeho vyslanci upozorňovali na nebezpečnost stavovského povstání jako vzpoury, již v takovém rozsahu Evropa až dosud nepoznala. Při toleranci rebelů by prý hrozilo nebezpečí naprostého rozkladu panovnické moci, a to bez ohledu na stát, jeho charakter, společenský systém nebo třeba panovníkem stanovené náboženství. Z jednání se Španěly navíc vyplynulo, že náboženská svoboda je příliš svá-

(10) Historiografie tento postup nejvíce zdůraznila u Karla z Liechtensteina, Albrechta i Adama mladšího z Valdštejna a Viléma Slavaty z Chlumu. Společenská praxe navíc nutila příslušníky obou hlavních táborů k vzájemné komunikaci, mnohdy i velmi přátelské. Šlechtici z různých politických stran se navzájem navštěvovali na rodinných slavnostech, mnohdy mezi nimi dokonce byla nejužší příbuzenská pouta. Zmiňovaná aktivita Marie Manrique de Lara ve snaze „pošpanělštit“ české šlechtické prostředí vůbec nebránila Karlu staršímu ze Žerotína v tom, aby jí posílal listy plné úcty a obdivu. DVORSKÝ, F. (ED.): *Dopisy Karla st. z Žerotína 1591–1610*. Archiv český 27. Praha 1904.

zána s politickou mocí, takže o jejím zakotvení v habsburských dědičných zemích vůbec nemůže být řeč.¹¹

Právo na politický odpor

Rakouský historik Arno Strohmeier ve své práci o právu na politický odpor v raném novověku zdůraznil, že toto právo v latentní podobě přetrvávalo po celou dobu existence mocenského dualismu mezi panovníkem a stavy. Jeho přítomnost měla velký význam pro vyrovnávání skrytého napětí mezi těmito dvěma mocenskými póly a v žádném případě nemusela mít za následek jeho vyvrcholení v násilné formě.¹²

Ve sledované době dvou počátečních desetiletí 17. století se začal v rámci dosavadní dualistické společnosti proměňovat partnerský kooperační vztah mezi panovníkem a stavy. Pod tlakem některých představitelů habsburské dynastie začala být středoevropská společnost výrazněji hierarchizována.¹³ Z tohoto důvodu se postupně stávaly více aktuálními úvahy stavovských představitelů na téma práva na politický a v konečném důsledku i vojenský odpor. Opírat se přitom mohly na jedné straně o teoretické traktáty na toto téma, na druhé straně o právní tradici v jednotlivých středoevropských zemích a konečně také o zcela konkrétní pocit ztráty víry v kompromisní řešení sporu s panovníkem. Vždyť i v případě Jiřího Popela z Lobkovic vznikla apologie, v níž je vedle snah o dokázání Lobkovicovy nevinu proklamováno právo na obranu, odpor a dokonce vzpouru proti panovníkovi, pokud se dopouští nespravedlnosti a násilí.¹⁴

Práva na odpor se z tohoto důvodu dovolávali radikálové, kteří tímto způsobem povzbuzovali méně rozhodné členy příslušné stavovské obce, kteří se podle jejich výkladu svým odporem vůči panovníkovi neměli dopouštět „*crimen laesae maiestatis*“, nýbrž tak pouze naplňovali svá „staroby-

(11) KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandi*. Bd. 9, pag. 1224–1270, 1419–1486.

(12) STROHMEYER, A.: *Vom Widerstand zur Rebellion: Praxis und Theorie des ständischen Widerstands in den östlichen österreichischen Ländern im Werden der Habsburgermonarchie (ca. 1550–1650)*. In: Friedeburg, R. v. (ed.): *Widerstandsrecht in der frühen Neuzeit*. ZHF. Beiheft 26. Berlin 2001, s. 208–241, zde s. 213; FEHR, H.: *Das Widerstandsrecht*. MIOG 38, 1920, s. 1–38; KAUFMANN, A. – BACKMANN, L. A. (EDD.): *Widerstandsrecht*. Darmstadt 1972.

(13) O hierarchizaci v souvislosti s tendencemi ve výzkumu absolutismu MOUSNIER, R. – HARTUNG, F.: *Quelques problèmes concernant la monarchie absolue*. In: Relazioni. X Congresso Internazionale di Scienze Storiche. Volume IV. Storia moderna. Firenze 1955, s. 4–55; DUCHHARDT, H.: *Das Zeitalter des Absolutismus*. München 1992, s. 166–171.

(14) BŮZEK, V. – HRDLÍČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z.: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha – Litomyšl 2002, s. 145–146. Fiktivní autorkou Lobkovicovy apologie byla jeho dcera Eva Eusebie z Lobkovic, ve skutečnosti však za jejím textem stáli kladští jezuité.

lá práva¹⁵. Podobným způsobem ovšem po porážce povstání argumentovali také méně radikální povstalci, pro něž odvolání na zákonně i zvykově zakotvené právo na odpor mělo zdůvodnit legalitu jejich postupu v době povstání a sekundárně mělo císaře Ferdinanda II. také přimět k pardonování dané osoby a k individuálnímu zrušení rozhodnutí o konfiskování jejího majetku. Uvedená argumentace byla o to silnější, že byla svázána s konfesním principem. Politické strany byly zároveň konfesními obcemi a nespokojení stavové se proto mohli odvolávat na právo zachovat si „víru svých předků“, jež bylo pro Říši zakotveno v augsburském náboženském míru, pro Čechy v Rudolfově majestátu a pro Moravu a rakouské země v převážně ústních závazcích Matyáše Habsburského. Matyášův nástupce Ferdinand ovšem zcela ve shodě se svou představou o jedinkonfesnosti proti pojetí stavů kladl princip povinného sjednocení se ve víře s panovníkem, v době porážky stavovského povstání na počátku dvacátých let 17. století jej však ještě nemohl uplatnit v plné míře.¹⁶

Politický odpor byl v odborné literatuře definován jako „kulturně zprostředkovaný proces, který ovlivňuje mocenské poměry“.¹⁷ Stavovští předáci mohli své kroky opřít o příslušnou teoretickou literaturu, která se týkala problematiky stavovských svobod, obecně respektovaných nejen v rakouských a v českých zemích, ale také v Říši, a jež měla vést k jeho legitimizaci.¹⁸ V období kolem Bílé hory bylo v tomto ohledu ve šlechtické společnosti habsburských zemí studováno například starší dílo středověkého teoretika stavovského státu Marsilia z Padovy „*Defensor pacis*“, dále kniha Kalvínova nástupce v Ženevě a osobního přítele nejednoho středoevropského kalvínsky orientovaného šlechtice Theodora Bezy „*De iure magistratum in subditos*“ z roku 1578 či jeho francouzského kolegy a nikoliv

(15) O otázce „Altes Herkommen“ STROHMEYER, A.: *Die Disziplinierung der Vergangenheit*. Das „alte Herkommen“ im politischen Denken der niederösterreichischen Stände im Zeitalter der Konfessionskonflikte (ca. 1570–1630). In: Bahlcke, J. – Strohmeyer, A. (edd.): *Konstruktion der Vergangenheit*. ZHF. Beiheft 29. Berlin 2002, s. 99–128.

(16) REINHARD, W.: *Zwang zur Konfessionalisierung? Prolegomena zu einer Theorie des konfessionellen Zeitalters*. ZHF 10, 1983, s. 257–277. Pro poměry v Rakousích nad Enzí EDER, K.: *Glaubensspaltung und Landstände in Österreich ob der Enns 1525–1602*. Linz 1936.

(17) SCHULZE, W.: *Der Widerstand der Untertanen gegen die Obrigkeit im 17. Jahrhundert*. In: Brückner, W. – Blicke, P. – Breuer, D. (edd.): *Literatur und Volk im 17. Jahrhundert*. Wiesbaden 1985, s. 127–140, zde s. 135. Pro vztah mezi panovníkem a stavy BERCÉ, Y.–M.: *Révoltes et révolutions dans l'Europe moderne (XVIe–XVIIIe siècles)*. Paris 1980. Srov. dále STROHMEYER, A.: *Vom Widerstand zur Rebellion*, s. 208–241.

(18) SCHULZE, W.: *Estates and the Problem of Resistance in Theory and Practice in the Sixteenth and Seventeenth Century*. In: Evans, R. J. W. – Thomas, T. V. (edd.): *Crown, Church and Estates*. Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. London 1991, s. 158–175; Týž: *Die ständische Gesellschaft des 16./17. Jahrhunderts als Problem von Statik und Dynamik*. In: Týž: *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*. München 1988, s. 1–18.

náhodou opět bezprostředního znalce české a moravské problematiky Filipa Duplessis Mornay „*Vindiciae contra tyrannos*“. Nad pravomoci panovníka stavělo právo jeho poddaných také dílo Mornayova spoluautora a dalšího protestantsky orientovaného Huberta Langueta „*De principis in populum populique legitima potestate*“ nebo dílo Johanna Althusia „*Politica methodicae digesta*“, které se vyznačovalo konfедераční myšlenkou a které Jan P. Kučera dokonce označuje za nejlivnější pramen středoevropských stavovských předáků. Přímou pozdvižení prý v jejich kruzích vzbudilo také dílo francouzského právníka Françoise Hotmana, které obhajovalo principy volební monarchie.¹⁹ Znalost takové teoretické výbavy je dobře patrná například v proslovech a písemnostech hornorakouského zemského hejtmána Georga Erasma Tschernembla, které byly proneseny nebo napsány v souvislosti s politickými událostmi roku 1608.²⁰ Podle Arna Strohmeiera se v tomto ohledu postupy stavů v Dolních a Horních Rakousích nikterak nelišily od postupu stavů českých. Hlavní teoretickou zásadou odporu proti panovníkovi podle něj bylo pravidlo německy označované jako „*Schutz und Schirm*“. Stavové a jejich čelní představitelé podle něj byli povinováni poskytovat své zemi „*Rat und Hilfe*“.²¹ Jestliže dospěli k názoru, že panovník vystupuje proti zájmu země a porušuje její práva, museli na to reagovat. Ve Štýrsku, v Rakousích a do značné míry i v českých zemích vstupovali stavové do sporu se svým zeměpánem právě na obranu svých „starobylých práv“, jež se dostávala do protikladu s panovníkem požadovanou politickou věrností a poddaností.²² Dalším argumentačním principem používaným stavů stojícími v odporu, na který Strohmeier upozorňuje, bylo „*Gemeinwohl und gemeine Nutzen*“, tedy obecné blaho a obecná potřeba. Tento topos podle jeho interpretace pramenil již v antickém prostředí a do stavovské politiky se dostal jednak středověkou a raně novově-

(19) KAVKA, F.: *Bílá hora a české dějiny*. Praha 1962, s. 49; KUČERA, J. P.: 8. II. 1620 *Bílá hora*. O potracení starobylé slávy české. Praha 2003, s. 23–27. Dále srov. DREITZEL, H.: *Absolutismus und ständische Verfassung*. Ein Beitrag zu Kontinuität und Diskontinuität der politischen Theorie in der frühen Neuzeit. Mainz 1992; TÝZ: *Monarchiebegriff in der Fürstengesellschaft*. Sémantik und Theorie der Einherrschaft in Deutschland von der Reformation bis Vormärz. Köln – Weimar – Wien 1991; STOLLEIS, M. (ED.): *Staatsdenker in der frühen Neuzeit*. ³München 1995; TÝZ: *Staat und Staatsräson in der frühen Neuzeit*. Studien zur Geschichte des öffentlichen Rechts. Frankfurt/M 1990; STROHMEIER, A.: *Vergleichende Ständegeschichte und „intellectual history“ als Forschungsstrategie in Ostmitteleuropa: Das politische Denken der österreichischen und ungarischen Stände (1550–1650)*. GKO – Comparativ 8, 1998, Heft 5, s. 74–91.

(20) O tom podrobně STURMBERGER, H.: *Georg Erasmus Tschernembl*. Linz – Graz – Köln 1953, s. 141–204.

(21) STROHMEIER, A.: *Vom Widerstand zur Rebellion*, s. 225.

(22) STROHMEIER, A.: *Die Disziplinierung der Vergangenheit*, především s. 101–102.

kou právní a politickou tradicí, jednak přímo z antické literatury.²³ Podle Winfrieda Eberharda představoval starší pojetí moci, v pozdějším období nad ním mělo převážít učení o suverenitě panovníka a o státní rezoně. V politické praxi 16. a počátku 17. století to znamenalo, že stavovští předáci jako oprávnění představitelé země mohli na základě vlastní interpretace svůj politický odpor legitimizovat a dokonce jej vystupňovat až k odporu násilnému či ozbrojenému, pokud dospěli k názoru, že panovník vládne jako tyran. Odpor proti němu byl potom pokládán nejen za možný, ale dokonce za povinnost.²⁴ Všechny tři zmíněné kategorie – povinnost ochrany, starobylá práva a obecné blaho – poskytovaly stavům poměrně široký prostor politického působení. Včetně práva na navazování politických spojení, podepisování unii a konfederací, popř. mobilizování zemských hotovostí.²⁵ Zvláště, když byly aplikovány na ochranu náboženské svobody a veřejné praktikování vlastní konfese, jak se to prokázalo v zásadním okamžiku roku 1618 při sporu o kostely v Broumově a v Hrobech.²⁶ Samozřejmě, že také v tomto případě byla náboženská svoboda chápána jako nedílná součást širšího okruhu politických svobod. Šlo o rozhodnutí, které by mohlo být ze strany stavů formulováno otázkou: „Bůh nebo panovník?“ Vedle právních knih, zvykového práva, politických jednání a zemských obyčejů byl zdroj takové svobody nacházen i v tak výsostné autoritě, jakou byla Bible.²⁷

Jak vyplývá z výše uvedených skutečností, odpor proti panovníkovi byl proto ze strany stavů v takovém případě interpretován jako postup právní, politicky korektní a dokonce jako jejich bezprostřední povinnost. Pokud by se nechtěli zpronevěřit svým stavovským úřadům a hodnostem,

(23) STROHMEYER, A.: *Vom Widerstand zur Rebellion*, s. 233.

(24) „Schutz- und Schirm-Pflicht“. EBERHARD, W.: „*Gemeiner Nutzen*“ als oppositionelle Leitvorstellung im Spätmittelalter. In: Gervig, M. – Ruppert, G. (edd.): *Renovatio et Reformatio. Wider das Bild vom „finsternen“ Mittelalter*. Festschrift für Ludwig Hödl. Münster 1985, s. 195–214, zde s. 200–212; TÝŽ: *Der Legitimationsbegriff des „Gemeinen“ Nutzens im Streit zwischen Herrschaft und Genossenschaft im Spätmittelalter*. In: Fichte, J. O. – Göller, K. H. – Schimelpfennig, B. (edd.): *Zusammenhänge, Einflüsse, Wirkungen*. Kongressakten zum ersten Symposium des Mädievistverbandes in Tübingen. Berlin – New York 1988, s. 241–254.

(25) STROHMEYER, A.: *Vom Widerstand zur Rebellion*, s. 234.

(26) SCHOLZ, G.: *Ständefreiheit und Gotteswort*. Studien zum Anteil der Landesstände an Glaubenspaltung und Konfessionsbildung in Innerösterreich (1517–1564). Frankfurt/M 1994, s. 59, 85; PETRAŇ, J.: *Staroměstská exekuce*. Několik stránek z dějin povstání feudálních stavů proti Habsburkům v letech 1618–1620. ³Praha 1996, s. 142.

(27) „Man müsse Gott mehr gehorchen als den Menschen.“ A. Strohmeyer v tomto případě odkazuje na počínání štyrýrských stavů, kteří se roku 1599 odmítli podřídit vůli zeměpána a se svými pochybnostmi se obrátili také na stavy hornorakouské. STROHMEYER, A.: *Vom Widerstand zur Rebellion*, s. 235.

nesměli se práva na politický odpor vzdát. Samozřejmě, že tato interpretace byla výhradně spojena se stavy a panovník ani jeho mocenské orgány ji nesdíleli. Pokud k tomu ovšem císař neměl dostatek reálné moci, nemohl se proti uvedeným prvkům ve stavovské politice dosti produktivně a s dostatečnou razancí postavit. Možnost fungování určitého „modu vivendi“ zprostředkovávala pomyslná mocenská smlouva, jež obvykle byla ze strany panovníka i stavů potvrzována při volebních kapitulacích nebo aktech holdování.²⁸

Přenášení politického odporu na rovinu ozbrojeného boje nebylo od druhé poloviny 16. století zcela neobvyklým jevem. Za jeho prototyp byl pokládán tzv. „první protihabsburský odboj“ v Čechách z roku 1547, později se však analogický postup stavů ještě několikrát zopakoval, a to především ve Štýrsku a v Rakousích. Významnou roli v tomto ohledu sehrál odpor z roku 1608. Stavovské povstání z let 1618–1620 je samozřejmě považováno za vyvrcholení tohoto typu stavovského odporu. Při různorodé interpretaci postupu stavů záleželo vždy spíše na konkrétní politické situaci nežli na právní povaze sporu.

Tak jako představitelé stavů usilovali o legitimizaci odporu vůči panovníkovi, snažili se jejich političtí odpůrci o pravý opak. Právo na odpor, jehož se stavové domáhali, bylo procísařskou stranou hodnoceno jako „*Ungehorsamkeit*“, radikální kroky byly dokonce považovány za vzpouru. Zároveň byl zdůrazňován charakter poddanosti, disciplinace a povinné loajality vůči panovníkovi. Stavovské svobody a jejich starobylý původ byly nahrazeny principem panovnické suverenity a výhradní moci. Tento charakter se měl projevit například prostřednictvím častěji vyžadovaných aktů holdování, což v řadách stavů vyvolávalo další obavy, takže se někteří příslušníci stavovských obcí holdování pokoušeli vyhnout. Striktní prosazování tohoto pojetí mělo samozřejmě pouze jeden důsledek, kterým byla další radikalizace na obou stranách. Politický odpor – rezistence – se tak na sklonku druhého desetiletí 17. století proměnil v rebelii.²⁹

Rebelie a rebelové

Pro kolektivní a zpravidla zároveň politické i ozbrojené vyvrcholení politického odporu se v období raného novověku užívaly termíny „nepo-

(28) TAMTÉŽ, s. 225; PÁNEK, J.: *Das politische System des böhmischen Staates*, s. 53–72; TÝŽ: *Úloha stavovství v předbělohorské době*, s. 732–761; TÝŽ: *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky*.

(29) Arno Strohmeyer tyto snahy nazývá „*Die Delegitimierung des ständischen Widerstands*“. STROHMEYER, A.: *Vom Widerstand zur Rebellion*, s. 239; KUNISCH, J.: *Absolutismus. Europäische Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zur Krise des Ancien Régime*. ²Göttingen 1999, s. 20–31.

slušnost“ a „rebelie“. Osoby, které se takového vystoupení zúčastnily, ať již aktivně jako vedoucí političtí představitelé určité politické skupiny či tábora nebo jako velitelé ozbrojených oddílů, či více méně pasivně, byly potom nazývány pojmem „rebelové“. Pod uvedenými termíny mohou být přitom chápány poměrně různorodé typy vystoupení proti suverénovi. Jako rebel byl stejně tak označován jednotlivec, který se v zájmu politických idejí širší skupiny osob dopustil atentátu na panovníka, jako účastník široce organizovaného odboje, který byl obvykle veden zároveň politickými, právními i vojenskými prostředky.³⁰ Předem není ani dáno, zdali je rebelie uskutečňována ve snaze vnést do společnosti nové prvky, anebo je naopak obhajobou dosavadních společenských vztahů a principů. Oba uvedené termíny, rebelie a rebelové, mají v epoše kolem roku 1620 samozřejmě také svůj konkrétní právní obsah, primárně je ale lze považovat za pojmy z politické oblasti.³¹

Politické myšlení ve střední Evropě zpočátku vnímalo rebelii a rebely ambivalentně. Pro povstalce proti císaři samozřejmě jejich počínání nebylo rebelií, nýbrž přirozenou obhajobou politického „statu quo“, „zemských zvyků“, jež byly opakovaně habsburskými panovníky potvrzovány ve volebních kapitulacích i jiných právních aktech, jež však byly podle názoru předáků zemských stavovských obcí obzvláště v posledních třech desetiletích před Bílou horou soustavně porušovány. Právě nerespektování psaných i nepsaných dohod ze strany císařské moci mělo zpřetrhávat pou- to mezi stavy a panovníkem a stavovské obce v jednotlivých zemích zbavovalo povinné loajality vůči panovníkovi. Bouřlivé debaty mezi příslušníky stavovských obcí, jež ve sledované době probíhaly prakticky ve všech

(30) Jako rebel, čili osoba dopouštějící se zločinu proti císařskému majestátu, mohl být označen i jednotlivec, který proti panovníkovi vystupoval formou politické agitace, jež ovšem v prostředí svých adresátů měla vyvolávat násilný postup. To se týkalo například politické agitace Ladislava Veleny ze Žerotína, k níž docházelo prostřednictvím proticísařských patentů vyzývajících Valachy k odporu proti císaři. Samozřejmě, že císař proti tomuto postupu bojoval právními prostředky. Stejně tak ovšem používal prostředky politické, když prostřednictvím kardinála Dietrichsteina vydával podobné patenty, které ovšem měly Valachy získat na jeho stranu. MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 412, kart. 138, srpen 1622. Srov. FUKALA, R.: *Povstalcí a rebelové*. Acta Historica et Museologica Universitatis Silesianae Opaviensis. C 3, 1997, s. 90–109.

(31) Rosario Villari, jenž se mentalitou rebelů na prahu barokní doby zabýval v obecném měřítku a zaměřil se přitom na rebelie v jižní a v západní Evropě, považuje povstání z počátku 17. století za svého druhu anachronismus, jenž byl v raném novověku pozůstatkem předchozí středověké epochy. Také rebelové jsou si podle jeho názoru v celé Evropě vzájemně velmi podobní. Čecha Jindřicha Matyáše z Thurnu, jednoho z vedoucích činitelů středoevropského stavovského povstání, srovnává s Kataláncem Pau Clarisem, Skotem Argyllem, a Portugalcem vévodou Bragançou. VILLARI, R.: *Der Rebell*. In: Týž (ed.): *Der Mensch des Barock*. Frankfurt/M – New York 1997, s. 115–141, zde s. 137.

zemích habsburské monarchie, ukazují, že ani zdaleka nepanovala jednota v názoru, zdali je porušování práv stavů ze strany císaře opravňuje sáhnout i k tak radikálnímu kroku, jakým je ozbrojené povstání. V tomto ohledu se tedy nikterak nelišily od postupu myšlení, které ve svém traktátu na dané téma projevil Vilém Oranžský, když byl španělským králem Filipem II. označen za rebela a „rušitele křesťanského míru, obzvláště v Nizozemí“.³² Jestliže panovníci, včetně Ferdinanda II., jednoznačně považovali vzpouru za „*Hochverrat*“, představitelé stavů naopak za zradu vůči svým povinnostem označovali jednání panovníků, jejichž povinností podle nich bylo hájit zájmy a respektovat práva svých zemí a stavů. Oba názory byly vzájemně neslučitelné a o jejich uplatnění rozhodovala především momentální politická konstelace a někdy i vojenská moc soupeřících stran. O tom, že během prvních dvou desetiletí 17. století příklon k radikálnímu řešení sporu na straně císaře i stavů narůstal, se v současnosti shoduje celá řada badatelů, kteří se danou problematikou zabývali.³³

Představitelé radikálů na stavovské straně při své argumentaci nemuseli vycházet pouze ze svých vlastních konkrétních zkušeností. Mohli se naopak v poměrně hojné míře opřít také o analogická vystoupení proti panovnické moci, ke kterým v západní Evropě, např. ve Španělsku, Portugalsku, Nizozemí nebo Francii, docházelo v předcházejícím období. Historie některých z nich byly podrobně popsány v traktátové literatuře, jež byla dobře dostupná také šlechticům ze střední Evropy. Kromě toho bylo na téma vztahu mezi panovníkem a stavy sepsáno několik důležitých teoretických spisů, na jejichž autoritu se vzbouřenci mohli odvolávat i v obecné rovině a jejichž pomocí se snažili legitimizovat svůj postup.³⁴

(32) Nizozemský předák dal naopak najevo, že on je legálním a oprávněným vůdcem. Odvolával se přitom na nizozemskou ústavní tradici, která panovníkova práva stavěla na smlouvě mezi poddanými a suverénem a naopak kolektivní práva stavů spravovat zemi na principech šlechtického patriotismu považovala za nepopíratelná. TAMTÉŽ, s. 129.

(33) Zatímco protihabsburští radikálové ve střední Evropě jako Georg Erasmus Tschernembl, Reichard ze Starhemberga, Linhart Colonna z Felsu, Václav Budovec z Budova, Jindřich Matyáš z Thurnu nebo Ladislav Velen ze Žerotína o morální ani politické oprávněnosti stavů na ozbrojené vystoupení příliš nepochybovali, opatrnější politici typu Karla staršího ze Žerotína se naopak do poslední chvíle snažili řešit napjatou situaci opakovaným a trpělivým jednáním. Předák moravských protestantských stavů i jeho někteří současníci vyslovovali názor, že neúspěšná a za daných poměrů k neúspěchu předem odsouzená rebelie může postavení nekatolíků v dané zemi natolik zhoršit, že to užití ozbrojeného odporu proti panovníkovi jako prostředku politického boje diskvalifikuje už předem. VÁLKA, J.: *Morava ve stavovské*, s. 333–349; TÝŽ: *Morava a porážky českých stavovských povstání*, s. 9–40.

(34) Rosario Villari upozornil na skutečnost, že se z nich na počátku 17. století těšil snad největší oblibě spis Junia Stephania Bruta „*Vindiciae contra tyrannos*“, který vyšel roku 1579 a odrážel situaci ve Francii během tamních náboženských válek. VILLARI, R.: *Der Rebell*, s. 115–141, zde s. 115. Junius Stephanus Brutus přitom byl pseudonym hugenotského fran-

Vnímání rebelie jako oprávněného politického aktu, jež se v evropských zemích prosazovalo během 16. století, navazovalo na dlouhou středověkou a humanistickou tradici. Představitelé stavů ji obvykle prosazovali jako opak postojů katolické strany, která přicházela nejen s teorií jedinkonfesnosti, ale také suverénní moci panovníka. Jakmile se ve Francii ujal Jindřich Navarrský moci, přehodnotil své dosavadní postoje k této věci, jež byly až dosud formovány spisem Junia Bruta a zkušeností bartolomějské noci, a přiklonil se k teorii silné panovnické vlády, jíž byla představa o jakémkoliv stupni legitimacy ozbrojeného povstání naprosto vzdálena. Ve stejné době ostatně o smyslu rebelie pochybovala vlivná skupina francouzské šlechty, známá pod označením „les politiques“, jež ostatně čerpa-la také z názorů Justa Lipsia.³⁵

Zcela opačným způsobem nežli představitelé stavů samozřejmě vnímal rebelii a rebely panovník, jehož pohled se projevil i v konfiskačních materiálech císařské dvorské komory nejčastěji opakovanými termíny „*Rebellion*“, „*Proclamerter Rebell*“ a „*Rebellen-Gütter*“. Odsouzení rebelie a rebelů ze strany Ferdinanda II. a jeho úřadů se mohlo opřít i o ambivalentní vnímání tohoto pojmu v dobové mentalitě, která jej spojovala nejen s politickými odpůrci v řadách jinak společensky privilegované a zámožné šlechty, ale také s lidmi na okraji společnosti, bandity a kriminálními živly, kteří samozřejmě s politickým odporem nic společného neměli. Obvyklé propojení politické roviny odporu s odporem náboženským aktualizovalo a termínu „rebel“ přibližovalo také pojmy „kacíř“ a „heretik“, které byly ve středověké společnosti frekventovány již v období náboženských sporů a husitských válek v první polovině 15. století.³⁶ To vše císaři Ferdinandovi II., ale také jiným panovníkům v podobném postavení, umožňovalo zacházet se svými politickými protivníky jako s osobami dopouštějícími se vůči majestátu závažných trestných činů. Zvláště, když politicky motivovaná rebelie byla mnohdy provázena i konkrétními a nejednou také individuálně provedenými zločiny, jakými byla například ve francouzském prostředí sklonku 16. a počátku 17. století obvyklá královražda.³⁷

couzského šlechtice Filipa Duplessis-Mornay, o jehož kontaktu s představiteli rakouské, české a moravské nekatolické šlechty existuje velké množství důkazů. HRUBÝ, F.: *Filip du Plessis-Mornay a Karel Zerotín v letech 1611–1614*. (Morava v zrcadle hugenotského zpravodaje). In: *Od pravěku k dnešku – Pekařův sborník*. II. Praha 1930, s. 39–69.

(35) VILLARI, R.: *Der Rebell*, s. 119–120, 125.

(36) Negativní názor na vzpouru tohoto typu ostatně vyslovil i Thomaso Campanella, podle nějž „slovo zrada a rebelie s sebou přináší pouze hanbu a nenávisť“. TAMTÉŽ, s. 117, 133.

(37) Rosario Villari v tomto ohledu připomíná situaci, jež nastala ve Francii po nástupu Jindřicha IV., kdy se podle jeho názoru dostal problém rebelie a jejího odmítnutí jako prostředku politického boje do centra pozornosti, a to nejen u panovníka a jeho vládních orgánů. Ve výrazných konturách byla v dobové literatuře rebelie a s ní spojený fyzický útok proti

Ani postup panovnických orgánů vůči politické opozici nemusel být dán předem a nemusel představovat radikální potrestání rebelů, tedy potrestání smrtí a konfiskací. Ve Francii se v politických traktátech například uvažovalo o tom, zda není legitimní alespoň taková rebelie, jež by byla namířena proti panovníkovi všeobecně považovanému za tyrana a jež by zároveň byla vedena představiteli úzkého okruhu nejvyšší aristokracie, ve francouzských poměrech princů královské krve. Tehdy na jedné straně alespoň teoreticky do hry vstupoval nárok aristokratů na spolurozhodování o politické situaci v zemi, na druhé straně jejich účast v povstání omezovala panovníkovu možnost tak vysoce postavené osoby radikálně potrestat. Navíc v některých případech přísnému trestu bránil i politický kalkul.³⁸

Efekt rozhodujícího okamžiku a přístupu k informacím

V celém procesu stavovského povstání i konfiskací se výraznou měrou projevil efekt rozhodujícího okamžiku. Několikrát se prokázalo, že z konfiskací dokázaly profitovat především osoby, které se v určitém konkrétním okamžiku nacházely v blízkosti panovníka nebo v situaci, kdy mohly využít ve svůj prospěch například přístupu k informacím, které měly politický charakter a byly pro konfiskační proces rozhodující. Tak tomu evidentně bylo například v situaci, kdy se Albrecht z Valdštejna v Olomouci

panovníkovi odsouzena po roce 1610, když Jindřich IV. zahynul podobným způsobem jako jeho předchůdce. Tyto události byly navíc roku 1618 stále dostatečně živé a jejich ohlas dosahoval i k habsburskému dvoru. Diskuse kolem nároku na vzpouru, jež po smrti Jindřicha IV. probíhala, nebyla zcela jednoznačná. Apologie rebelie se objevila i na katolické straně. Svědčí o tom např. kniha *Apologie pour Jean Chastel*, což je obrana studenta, který se roku 1594 pokusil zavraždit Jindřicha IV. O tom TAMTĚŽ, s. 118–119, 127.

(38) Ve Francii byl případem rozdílného politického i právního postupu vůči osobám angažujícím se ve vystoupení proti králi Ludvíkovi XIII. „případ Chalais“ z roku 1626. Hrabě Chalais, jenž měl být pouze vykonavatelem připravovaného atentátu, byl potrestán nejtěžším trestem. Vlastní organizátor vzpoury, princ Gaston Orleánský, o jehož vině věděl král i kardinál Richelieu, nejenže nebyl odsouzen a potrestán, ale nebyl ani obžalován. O necelé desetiletí později, v době potrestání frondy princů, však již takovéto politické ohledy na představitele špiček francouzské aristokracie brány nebyly. Podobné kompromisy umožňovaly oběma stranám i v případě uskutečnění rebelie uvažovat o různé míře kompromisu a upřednostnění politického řešení sporu před jednoznačným a striktně provedeným soudním ortelem. Ačkoliv to na první pohled nemusí být zřejmé, provázely různé politické spekulace a jednání i konfiskační proces následující po stavovském povstání v habsburských zemích z počátku dvacátých let 17. století. BURCKHARDT, C. J.: *Richelieu*. München 1935, s. 237–248; GRILLON, P. (ED.): *Les papiers de Richelieu*. Section politique intérieure. Correspondance et papiers. Paris 1975, s. 394–460. Materiály k „případu Chalais“ byly vydány již v 18. století: BARÇE, P. DE LA (ED.): *Pièces du procès de Henri de Talleyrand, comte de Chalais, décapité en 1626*. Paris 1781.

rozhodoval, že uteče i s pokladnou stavovského pluku do Vídně.³⁹ Tak tomu bylo, když se během cesty císaře Ferdinanda II. na sjezd do Řezna na sklonku roku 1622 a počátku roku 1623 ocitla v blízkosti panovníka jako součást jeho doprovodu celá řada šlechticů právě v okamžiku, kdy se v masovém měřítku rozhodovalo o přidělování konfiskovaných statků. Tito šlechtici potom stáli jako čekatelé na konfiskáty v první řadě. Účast v císařově doprovodu přitom zřejmě nebyla náhodnou skutečností, nýbrž naopak závisela na jedné straně na císařově politické vůli a výběru, na druhé straně ovšem také na záměru a na schopnostech uvedených šlechticů.⁴⁰ Být v pravém okamžiku na pravém místě se ovšem v konfiskačním procesu mnohokrát vyplatilo také osobám, které se prvoplánově politikou nezabývaly. V poměrně velkém množství to byli například císařovi osobní lékaři, historiografové nebo někteří obchodníci a úředníci, kteří své blízkosti k panovníkovi a nejspíše také jeho vděčnosti za vykonané služby dokázali využít k zisku konfiskovaných statků. Zatímco část z nich se spokojila s ekonomickými zisky, pro některé tento okamžik znamenal zahájení politické kariéry.⁴¹

Zdánlivě absurdním opakem uvedeného principu bylo v procesu pobělohorských konfiskací profitování z nepřítomnosti. Mnoho šlechticů, jejichž statky měly být konfiskovány, totiž argumentovalo tím, že se v době stavovského povstání nacházeli mimo hranice země, a proto je nelze trestat za účast v rebelii. Především se to týkalo mladých šlechticů, kteří trávili počátkem dvacátých let delší čas na svých studijních a kavalírských cestách. Těmto mladíkům se někdy podařilo zachránit nejen majetek vlastní, ale také majetek svých předků nebo příbuzných, kteří se povstání zúčastnili, a měli se proto stát oběťmi konfiskace. Zvláště, pokud se odhodlali také k náboženské konverzi. Velmi typickým příkladem tohoto typu byl Baltazar ze Žerotína. Tento mladý moravský šlechtic skutečně v kri-

(39) JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*. Praha 1978, kap. Moravský převrat a Útěk do Vídně, s. 168–177; TÝZ: *Valdštejnova pomsta*. Praha 1992, kap. Dezerce Albrechta z Valdštejna, s. 186–187.

(40) KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*. Bd. 9, pag. 1624–1631. Těto skutečnosti si ovšem povšiml i Pavel Skála ze Zhoře, který ovšem spíše zdůraznil využití okamžiku a situace ze strany některých říšských stavů, aby dali císaři najevo, že s jeho řešením situace v habsburských zemích nesouhlasí a že už vůbec nesouhlasí s importem uvedených metod do Říše. Je zajímavé, že mezi nimi vedle saského kurfiřta byli také mohučský a salcburský arcibiskup. Podobně si ovšem povšiml skutečnosti, že se situace pokusil využít i císař, aby vyzval některé příslušníky povstalých českých stavů, kteří se právě nacházeli na území Říše, aby se mu za slib milosti poddali. TIEFTRUNK, K. (ED.): *Pavel Skála ze Zboře, Historie česká*. V. Praha 1870, s. 279–280.

(41) Typicky by se to mohlo týkat např. císařského lékaře Dr. Tomáše Mingoniho, jehož rod posléze působil na statcích získaných v procesu pobělohorských konfiskací na Moravě po několik generací.

tických letech 1619 a 1620 pobýval v cizině. Po návratu se mu díky tomuto zdůvodnění od konfiskace podařilo zachránit rodové panství Krásno a Valašské Meziříčí. Když na nátlak Karla staršího ze Žerotína na sklonku dvacátých let konvertoval na katolictví, bylo mu dovoleno převzít i další východomoravské žerotínské statky, včetně Karlova Přerova.⁴²

O roli Albrechta z Valdštejna v období stavovského povstání a v letech po jeho skončení bylo napsáno mnoho studií. Albrecht z Valdštejna byl především dobrým organizátorem, jenž těžil nejen z přímých zisků konfiskátů, ale také ze schopnosti s těmito zisky různým způsobem manipulovat, provádět jejich převody a zmnožovat výnosy.⁴³ Valdštejnova politická kariéra začala ještě před vypuknutím stavovského povstání, když se na doporučení Karla staršího ze Žerotína objevil na dvoře Matyáše Habsburského a když se v devadesátých letech 17. století zapojil do uherských válek.⁴⁴ V souvislosti se svou rolí v procesu pobělohorských konfiskací, jež byla na první pohled méně politická než úloha Liechtensteina nebo Dietrichsteina a měla více podnikatelský charakter, vděčí především stoprocentně využitému okamžiku označovanému obvykle „olomouckou zradou“, později pak dobře organizované politické podpoře vlastní osoby u císařského dvora. Události v Olomouci, k nimž došlo v dubnu roku 1619, učinily z dosavadního plukovníka moravského stavovského vojska nejen příštího císařského generalissima, ale také budoucího největšího nabyvatele majetku konfiskovaného císařovým politickým odpůrcům. Bez ohledu na skutečnost, že musel na císařův příkaz vrátit moravským stavům jejich ukradenou pokladnu, byla Albrechtovi z Valdštejna projevena za jeho rozhodný čin ve prospěch císařových zájmů na Moravě a zprostředkované v celé monarchii ze strany panovníka náležitá vděčnost. Josef Janáček označil Valdštejnův rychlý kariéerní postup, který započal právě tímto okamžikem, pojmem „velký vzestup“.⁴⁵

Na přelomu let 1622 a 1623 se uskutečnila cesta císaře Ferdinanda II. na říšský sjezd do Řezna. Shodou okolností se odehrála právě v okamžiku,

(42) KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé boře*. Osoby, příběhy, struktury. Brno 2001, s. 190–205.

(43) KOVÁŘ, M.: *Albrecht z Valdštejna – hospodář a podnikatel*. Historický obzor 5, 1994, č. 9, s. 194–199.

(44) JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*, s. 64–70.

(45) TAMTÉŽ, s. 172–174, 195. První statek z konfiskací byl Valdštejnovi přidělen již v březnu roku 1621, tedy dlouho před vyvrcholením procesu předávání konfiskátů, za necelé dva roky od olomoucké krize a jen několik měsíců od porážky stavovských vojsk na Bílé hoře. „...An Fürsten von Liechtenstein de dato in Wien den 17ten Februarii Ao. 1621, zu Überschickung einer Copy, wasgestalt Albrecht Wenzl Eusebius von Wallenstein für die IM heimgefallene Herrschaft Gitschin bis in m/60 fl. ...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmisches Reich, kn. 333, 17. 2. 1621, fol. 4.

kteřý hrál v procesu pobělohorských konfiskací velmi důležitou roli svázanou s uzavíráním jeho první vlny a kdy panovník a jeho úředníci rozhodovali o přidělení velkého množství konfiskovaných statků. V seznamu císařova doprovodu, který se zachoval v díle Františka Kryštofa Khevenhüllera „*Annales Ferdinandi*“, je uvedena celá řada osob, které ve stejném období císaři posílaly své suppliky s žádostmi o zisku konfiskátů.⁴⁶ Jejich suppliky byly z velké části úspěšné a císař se skutečně rozhodl věnovat nebo s patrnými výhodami prodat statek těmto žadatelům. Samozřejmě, že si panovník do svého doprovodu vybral osoby, které v období bezprostředně následujícím po porážce stavovského povstání považoval za své politické příznivce. Logicky se tedy jména těchže osob objevila i na seznamech nabyvatelů konfiskátů. Souvislost mezi účastí na císařské cestě do Řezna a zisky konfiskátů je ovšem možné hledat i jiným směrem. Lze předpokládat, že šlechtici, kteří na cestě do Řezna strávili v blízkosti panovníka mnoho času, měli dostatek příležitostí na Ferdinandu II. bezprostředně, nepřímo i zcela mimoděk působit ve smyslu svých ekonomických a majetkových zájmů. V samotném Řezně bylo císařem Ferdinandem II. vydáno poměrně velké množství listin a rezolucí, na jejichž základě byly konkrétním osobám přiznávány konfiskované statky. Další podobné dokumenty byly vydány i v období těsně po panovníkově odjezdu z Řezna.⁴⁷ Samozřejmě, že pro nehypotetické a konkrétní poznání možností jednotlivých účastníků cesty do Řezna jednat o konfiskátech s císařem nebo s jeho rozhodujícími úředníky by bylo nutno hledat i v jiných pramenech, než které jsou v současné době k dispozici.

V průvodu císaře a jeho manželky do Řezna bylo podle Khevenhüllera seznamu celkem 568 osob.⁴⁸ Snad přibližně čtvrtina či třetina z nich

(46) KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandi*. Bd. 9, pag. 1625–1629.

(47) Z materiálů císařské dvorské komory vyplývá, že v době pobytu v Řezně bylo vydáno mnoho rezolucí týkajících se konfiskátů také ve prospěch osob, které císaře na této cestě nedoprovázely. Týkalo se to například Tomáše Cerboniho, Adama Gabelkovera, Maxmiliána z Valdštejna, Heřmana z Questenberga, Karla Villingera, Hanibala ze Schaumburga, Jana Mořice z Redemu nebo Šimona Kratzera. Samozřejmě, že při této interpretaci je nutno postupovat poněkud opatrně. Není totiž zcela jasné, nakolik je Khevenhüllerův seznam úplný či jestli pro jednávané případy uvedených osob nebylo dáno zprostředkováním jinými účastníky cesty. V každém případě je jasné, že císař a jeho orgány i v Řezně záležitosti velmi intenzivně řešili. Platí tedy, že období několika měsíců císařova pobytu v Řezně bylo pro konfiskační proces velmi významné. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, fol. 102–171.

(48) V průvodu do Řezna jsou na prvních místech za císařem s manželkou jmenování vévoda Julius Jindřich Saský, vévoda František Albrecht Saský, kníže Kristián z Anhaltu, hrabě Jan Jiří z Hohenzollernu, Karel z Harrachu, Maxmilián z Trauttmansdorffu, Gundakar z Liechtensteina, Jan Jakub Khiesel, Volf Zikmund z Losensteinu, Bruno z Mansfeldu, Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, Adam ml. z Valdštejna, Jan Ludvík z Ulmu, Gundakar z Polheimu, Leonard Karel z Harrachu, Julius Reinhard z Morsbergu, Jan z Rochu, Volf

(jednoznačně vyjmout je možné prakticky pouze dvě stovky prostých vojáků z lehké a těžkooděné gardy, popřípadě část nepriviligovaných dvorských služebníků) si mohla za své zásluhy alespoň teoreticky činit nárok na zisky z konfiskátů, zdůvodněné politickou podporou panovníkovi nebo „věrnými službami“ ve prospěch Rakouského domu. Z materiálů císařské dvorské komory vyplývá, že po dobu císařova pobytu v Řezně a v období bezprostředně následujícím na jeho adresu přišlo velké množství suplů a žádostí o přidělení konfiskátu. Mezi žadateli, kteří v té době zároveň s císařem pobývali v Řezně, byli císařovi nejbližší jako Jan Oldřich z Eggenberga, dále Maxmilián z Trauttmansdorffu a Gundakar z Liechtensteina, nejvyšší český kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic nebo tehdejší nejvyšší český hofmistr Adam mladší z Valdštejna. Z méně významných osobností, které se však s nemenší vehemencí pustily do honby za uvolněným majetkem, zde byli například Volf Vilém Lamminger, Jan Kryštof z Paaru, Don Petr Aldobrandini, Jiří Zikmund z Herbersteina, Jindřich a Fridrich Libštejnští z Kolovrat či Jiří z Náchoda. Z dvorských zaměstnanců, kteří se v této době o zisk konfiskátů hlásili, mezi císařovým doprovodem do Bavorska nechyběl císařův osobní lékař Tomáš Mingoni.⁴⁹ Lékař Tomáš Mingoni přitom právě v této době na základě císařova příkazu získal dům ve Znojmě, který před konfiskací náležel Vilémovi z Roupova. Příslušný výnos byl vydán 25 srpna 1623, vlastní jednání však nepochybně probíhalo v předchozích měsících, to znamená v době Ferdinandova pobytu v Řezně.⁵⁰ Téhož dne následovalo také předání výcho-

Mikuláš z Grientalu, Jan Jakub Kurz, Volf Vilém Lamminger, Otto Nostic, Jeroným z Elberm, Otto Melander, Konrád Hillebrand, Jan Wentzel, Leonard Mossmüller, Kašpar Tarf, Jan Rudolf Bucher, Jeroným z Helfensteinu, Jan Ludvík z Grafeneggu, Leonard z Rechberga, Jan Bernhard z Rotenu, Jan Eustach z Westernachu, Jan Oldřich z Ilstmütze, Jan Bernard Rath, Jiří z Náchoda, hrabě Schwarzenberg, Pavel Jakub ze Starberga, Jindřich Libštejnský z Kolovrat, Eitel Fridrich z Hohenzollern, Don Pietro Aldobrandini, Karel Santilier, Fridrich Kollonitsch, Don Pietro Gonzaga, Petr Arnošt z Mollard, hrabě Cozaldo, Marian Strozzi, František de Grana, Kristián z Valdeku, Vilém ze Solmsu, Ludvík z Königsberga, Jiří Zikmund z Herbersteina, Maxmilián z Herbersteina, Filip Jakub Magno, Jan Kryštof z Fünfkirchen, Jan Helfried Jörger, Adam Gottfried Burcke, Otto Jindřich z Hejsenštejna, Maxmilián Grosswein, Weikard ze Starberga, Petr Weickleitsch, Jiří Ludvík ze Starberga, Rudolf ze Stadelu, Volf Kryštof Unverzagt [...] Tomáš Mingoni... KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandeae*. Bd. 9, pag. 1625–1629. Z daného seznamu je patrné, že poměrně velké procento z účastníků císařské cesty do Řezna se zúčastnilo probíhajícího konfiskačního procesu na straně nabyvatelů konfiskátů (označení tučně). Samozřejmě, že uvedenou úvahu lze vést pouze s jistou dávkou opatrnosti, neboť jistě platil i obrácený postup, totiž že do Řezna byli pozváni císařovi příznivci a ti se zároveň účastnili konfiskačního procesu.

(49) TAMTÉŽ, pag. 1625–1629.

(50) „An Leo Berka de dato in Wien am 25ten Augusti Ao. 1623, daß er das Rupische Haus zu Znaim taxirt, und den Thomas Mingonio auf Ratification einräumen lasse...“ HKA Wien, Gedenkbücher, Böhmisches Reich, kn. 333, 25. 8. 1623, fol. 205v.

domoravského statku Myslibořice dalšímu z účastníků řezenského pobytu, plukovníkovi Jiřímu z Náchoda.⁵¹ Následujícího dne se totéž týkalo i nejvyššího českého kancléře Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, který se v té době pokoušel získat moravské statky po svém bratrovi, nedávno zemřelém moravském zemském hejtmanovi Ladislavovi z Lobkovic.⁵² Zdá se tedy, že předpokládaná jednání z Řezna z počátku roku 1623 ústila k předání statků o několik měsíců později v létě toho roku.

Přibližně v době Ferdinandovy cesty na říšský sjezd do Řezna se uskutečnily také jeho návštěvy některých zemí jeho soustátí, zpravidla spojené se zasedáním zdejších sjezdů a sněmů. Především se to týkalo v létě roku 1622 uherské Šoproně, kde byl pobyt zároveň spojen s oslavou jeho sňatku s Eleonorou z Mantovy, a na jaře následujícího roku Prahy. Samozřejmě, že také těchto návštěv a císařovy snahy postoupit v procesu vyrovnání se s následky stavovského povstání využili příslušníci místní šlechty k přiblížení se k panovníkovi a následně také k řešení vlastních politických a majetkových zájmů.⁵³ O tom, že při podobných příležitostech probíhala mnohá zákulisní jednání, jež se týkala konfiskací, podává důkaz známý dopis Karla staršího ze Žerotína ze 7. srpna 1622. Žerotín, který se tehdy na císařovo přání a pozvání dostavil do Šoproně, příležitosti okamžitě využil k tomu, aby se pokusil prosadit prominutí vězení a případně i konfiskace statku Pertolda Bohobuda z Lipé.⁵⁴ Část těchto jednání se tedy týkala obrany konfiskací postižených osob. Totéž se ovšem týkalo také jednání vedených ze strany císařových příznivců, kteří se naopak konfiskáty snažili získat. Část z této složité diplomacie posléze podobně jako v případě řezenské cesty našla i oficiální vyústění v podobě dokumentu vydaného císařskou dvorskou kanceláří nebo císařskou dvorskou komorou, který poskytl právní rámec buď pro udělení individuálního pardonu, nebo přidělení konfiskátu některému ze žadatelů, případně zlepšení některých podmínek předání dominia.

Každý příjezd císaře do určité části monarchie znamenal zvýšenou aktivitu ve zdejších konfiskačním procesu. Zvláště, když byl propojen se sněmováním zdejších stavů. Zmiňovaný pobyt v Šoproni v létě roku 1622

(51) „An Cardinal von Dietrichstein de dato in Wien am 25ten Augusti Ao. pro Berait und Taxung des Guts Misliboritz, so IKM dem Herrn Grafen von Nachodt einräumen zu lassen gnädigst gesinnet...“ TAMTÉŽ, kn. 333, 25. 8. 1623, fol. 207.

(52) TAMTÉŽ, kn. 333, 26. 8. 1623, fol. 208.

(53) TIEFTRUNK, K. (ED.): *Pavel Skála ze Zboře, Historie česká*. V, kap. Příjezd Ferdinanda II. do Prahy a řeč ozdobná k císaři, s. 285–306.

(54) Žerotín se uvedených jednání snažil zároveň využít k tomu, aby byla z jeho statků odvolána císařská vojska. HRUBÝ, F. (ED.): *Moravské korespondence a akta*. I. Brno 1934, s. 275–276.

byl jednou z příležitostí k vyřešení mnohých otázek pobělohorských konfiskací v Uhrách. V tomto období rapidně narostla kvantita zápisů v uherské expedici. Řešilo se především přidělení konfiskátů těm příslušníkům uherské šlechty, kteří se v pravý čas přidali proti Gabrielu Bethlenovi na stranu císaře Ferdinanda II. Padala především jména Mikuláše a Pavla Esterházyů a Pavla Pálffyho. Tváří v tvář uherské šlechtě se panovník ovšem rozhodl také k některým individuálním pardonům a s nimi svázaným restitucím již potrestaných osob.⁵⁵ Podobně to dopadalo i v Praze, kam se Ferdinand dostavil na jaře roku 1623 při své zpáteční cestě z Řezna na zemský sněm Českého království a kde pobyl několik měsíců.⁵⁶

Věrná služba Rakouskému domu

Fenomén „věrné služby“ nebyl v souvislosti s konfiskačním procesem a s přidělováním konfiskovaných statků výhradní záležitostí pobělohorských vítězů. Jako s běžně přijímaným principem se s ním lze setkat již před Bílou horou a termín „věrná služba“ nechyběl ani v dokumentech vydávaných stavovským direktoriem nebo zimním králem Fridrichem Falckým. „Věrné válečné služby“ byly například důvodem, proč vzbouření moravští stavové navrhovali odměnu ve formě přidělení konfiskátu ve prospěch stavovského vojevůdce a drnholeckého pána Fridricha z Tiefenbachu.⁵⁷ Když císařské vojsko, mezi jehož veliteli nechyběl ani Fridrichův bratr Rudolf, povstalce porazilo, mohl se císař principem odměny za „věrné služby“ i nadále řídit. Změna spočívala pouze v tom, vůči komu daná osoba zachovávala zmiňovanou věrnost.⁵⁸

(55) HKA WIEN, Gedenkbücher, Ungarische Reihe, kn. 414, fol. 232–299. Srov. PÁLFFY, G.: *Medien der Integration des ungarischen Adels in Wien im 16. und 17. Jahrhundert*. Collegium Hungaricum Studien 1, 2002, s. 61–98.

(56) Během pobytu v Praze císař zasílal listy svým komorním úředníkům, které zanechal ve Vídni. Vyplývá z nich že byly v této době řešeny např. kauzy Vratislava z Fürstenberga, Gottfrieda Berky z Dubé, pražských jezuitů, klášterů v Plasech a v Kladrubech, Hartvíka a Viléma Vratislavů z Mitrovic, Lukáše Kořenského, Adama st. ze Šternberka, Jindřicha a Zdeňka z Kolovrat, bratří Magnisů, Václava z Bechyně, Johanky Malovcové, Jindřicha Paradise, Salomeny Harantové z Polžic a na Pecce (vdovy po popraveném Kryštofu Harantovi), Václava Kinského z Vchynic, Jaroslava Bořity z Martinic, Albrechta z Valdštejna, Jana Jáchyma Khiesela, sekretáře Bertolda Brunera. Všechny uvedené osoby přítom nabývaly statky v Čechách. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, fol. 146–169v.

(57) Stavové Království českého přimlouvají se u zemského hejtmána Markrabství moravského, aby byla dána odměna za věrné služby válečné Fridrichovi z Tiefenbachu. SÚA PRAHA, 17/2, Morava, inv. č. 6126, I. a 3. 6. 1620.

(58) Osudy Fridricha z Tiefenbachu byly nakonec ovšem dramatické, když byl zatčen na svém lázeňském pobytu a v Innsbrucku popraven. S osobou Rudolfa z Tiefenbachu je možno se naopak setkat mezi císařovými spojenci. František Kryštof Khevenhüller ho napří-

Přidělování konfiskátů nebylo pouze finančním procesem, který probíhal výlučně na základě pravidla „má dáti – dal“. Politický aspekt do něj naopak vstupoval poměrně intenzivně. Při sledování osob, jichž se politické nazírání konfiskačního procesu týkalo, lze vypořádat několik základních skupin. Existovala celá řada konkrétních případů, v nichž byly oproti politicky neutrálním nebo málo aktivním, byť ekonomicky solventním a k zaplacení požadované sumy ochotným uchazečům upřednostněny osoby, které dlouhodobě patřily do císařova politického tábora. V konkrétních formulacích panovníkových přípisů se taková příslušnost mezi jeho politicky blízké zpravidla projevovala zmínkami o jejich věrnosti, stálosti, píli a užitečnosti pro Rakouský dům.⁵⁹ Věrnost Rakouskému domu, resp. habsburskému rodu a osobně císaři Ferdinandovi II., byla tedy v rozhodujícím okamžiku upřednostněna před věrností zemi a obci, jež se od příslušníků obou šlechtických stavů předpokládala po celou předchozí epochu. Hraběti Nosticovi bylo podle uvedeného principu přiděleno panství Sokolov v západních Čechách především proto, že byl dostatečně „*treu und willfäbig und fleissig*“ a že byl „*Diener unseres Hauses*“.⁶⁰

klad jmenuje mezi osobami povýšenými po skončení povstání „za věrné služby“ do hraběcího stavu. Třetí z Tiefenbachů, Žerotínův zet Zikmund, sice mohl po nějakou dobu žít na jihomoravském Drnholci, po vydání Obnověného zřízení zemského musel ovšem odejít do Bratislavy a na svých moravských statcích nesměl být ani pochován. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandi*. Bd. 10. Leipzig 1725, pag. 10. Ohledně Zikmunda ze Žerotína MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 576, kart. 181, duben 1636, fol. 75–80. K problematice Tiefenbachů v bělohorském období srov. MZA BRNO, G 169, Rodinný archiv Collaltů, Materiály Tiefenbachů.

(59) „Kays. Befehl an die zur Apprehendierung der Adam Erdmann Trzkischen Gütter verordnete Commissarien Zdenko von Kollowrath, Melchior von der Wahl und Christoph Prockel de dato in Wien am 19ten Aprilis Ao. 1634 [...] die Administration allerseits zu Unsers Fiscis besten Nutzen euer obligende **Pflichtschuldigsten Treu** nach also anordnen...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmisches Reich, kn. 335, 19. 4. 1634, fol. 146v.

(60) „An Fürst von Liechtenstein de dato in Wien am 20ten Augusti Ao. 1622, welchem Otto von Nostitz das Gut Falkenau für seine m/25 fl. Gnad und 1200 fl. Schuld, und Besoldung, widerum m/10 fl. meine Gnad hinumgelassen worden: [...] **treu und willfäbig, qualifizierter Rath und Diener Unseres Hauses**...“ TAMTĚŽ, kn. 333, 20. 9. 1622, fol. 79v. Opakem „věrnosti“ byla v politickém a právním myšlení raného novověku „nevěra“ – „Untreu“. Její projevení vůbec nemuselo znamenat zapojení se do ozbrojeného odboje. Zcela stačilo, například pořádat ve svém domě během okupace oslavy a plesy jako Bernard Lichnovský, přijmout od nepřítelů dar ve formě dvou pistolí nebo popíjet s nepřáteli v hospodě jako Adam Semoradský. Obzvláštním projevem nevěry bylo, pokud měla věrnost dané osoby vyplývat z jejího úřadu, jako tomu bylo v případě Jana Václava Sedlnického, který, ačkoliv byl „Oberhauptmannem“ Karla z Liechtensteina, vpustil do Krnova nepřátelské vojsko. SÚA PRAHA, ČDKM IV – Rukopisy, inv. č. 2, Troppauisches Confiscations-Protocoll de anno 1630, fol. 10, 44; ZUKAL, J.: *Slešské konfiskace 1620–1630*. Pokutování provinilých šlechtů v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově. Praha 1916, s. 112, 131, 133.

U celé řady osob bylo přiřazení do preferované politické skupiny dáno jejich postojem během stavovského povstání. Podobnou formulaci jako v případě Nostice bylo možno prakticky ve stejné době nalézt také u Fridricha z Talmberka, u něhož byla obzvláště oceněna „*Standhaftigkeit*“, jež se projevila v době stavovského povstání a díky níž Talmberk byl ochoten utrpět i značné majetkové škody.⁶¹ Stejně tak tomu bylo v případě Zdeňka Vratislava z Mitrovic a celé řady dalších osob.⁶²

„Věrná a poslušná služba“ přitom ani zdaleka nemusela být oceňována pouze u přímých současníků a podporovatelů politiky císaře Ferdinanda II. Naopak, velmi často tímto způsobem byla oceňována služba některého z předků nebo zemřelých přímých příbuzných uchazeče o konfiskát ve prospěch předchůdců Ferdinanda II. na trůně římských císařů či uherských nebo českých králů. Typickým příkladem takového zdůvodnění císařské přízně, obvykle ústící v přidělení konfiskátů, byl případ Alžběty z Kolovrat, jež se v květnu roku 1623 ucházela o jihočeský statek Frymburk, konfiskovaný Vojislavu Branišovskému. Císař se tehdy rozhodl, že jí bude smlouva na přidělení konfiskátu „*gnädigist ratificiert*“, a sice vzhledem k zásluhám jejího zemřelého manžela Jindřicha z Kolovrat.⁶³ Podobně se ve stejném roce císař rozhodl uznat nárok českého kancléře Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic na východomoravské panství Holešov po jeho zemřelém bratru Ladislavovi, a to i přes počáteční výhrady moravského zemského gubernátora Františka z Dietrichsteina. Císař ve svém vyjádření, adresovaném kardinálovi, jako rozhodující důvod kladného vyřízení Lobkovicovy žádosti uvedl, že tímto způsobem oceňuje neobyčejnou službu tehdejšího zemského hejtmana Ladislava z Lobkovic, kterou mu prokázal během nejkritičtějších chvil stavovského povstání na Moravě. V daném okamžiku tedy nešlo ani tak o zásluhy samotného českého kancléře, o jehož poněkud nejistém vztahu ke svému postupu vůči povstalcům byl panovník nepochybně velmi dobře informován, jako o zásluhy jeho zemřelého bratra, jež se v očích císaře alespoň do jisté míry přenášely také na

(61) Fridrich z Talmberka je v komorních materiálech uváděn germanizovanou verzí svého jména jako Tallenberg: „An Fürst von Liechtenstein de dato in Wien am 17ten Septembris Ao. 1622, daß Herr von Tallenberg das Gut Wlasim pro m/Schock Maisnisch kauflich ingeräumt, doch ihme an solcher Kauf-Summa m/25 Schock zu Gnaden nachgesehen werden: [...] *Standhaftigkeit*...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmisches Reich, kn. 333, 17. 9. 1622, fol. 79.

(62) „An Fürst von Liechtenstein de dato in Wien am 22ten Decembris Ao. 1622, den mit Zdenko Wratislau geschlossenen – Kauf-Contract um des Heinrichen Lorenz Grafen v. Gutenstein Güter Hostaun und Sterze ratificiert, daselbst aber von den gesuchten Nachlass abgewiesen werde: [...] *seine fürgangene Rebellion geleister Treue, und standhaften Dienst, wie auch unschuldig erlittene Schäden...*“ TAMTÉŽ, kn. 333, 22. 12. 1622, fol. 99v.

(63) TAMTÉŽ, kn. 333, 13. 5. 1623, fol. 157.

ostatní členy rodiny, kteří měli do budoucna spolutvořit jeho politický tábor.⁶⁴ Je samozřejmé, že takový postup pomáhal budovat strukturu šlechtických dynastií a rodových klanů, které i po skončení konfiskačního procesu v dlouhodobém měřítku podporovaly politiku Habsburků.

Do skupiny příslušníků císařova politického tábora bylo nutno za určitých okolností připočítat také šlechtice, kteří až dosud byli vůči sporu Ferdinanda II. se stavy vcelku lhostejní nebo dokonce stáli na opačném pólu. Ferdinand II. i jeho přední rádci si byli velmi dobře vědomi, že v nejednom případě může přijetí do „skupiny věrných“ být značným motivačním impulsem, který zabezpečí budoucí loajalitu dané osoby a v případě její autority uvnitř dané stavovské obce také loajalitu mnoha dalších šlechticů. Jako jeden příklad za všechny je možno připomenout návrhy, jež Ferdinand II. a jeho nejbližší okolí směřovalo vůči Karlovi staršímu ze Žerotína.⁶⁵ Politický a zároveň účelový charakter mělo i přidělování konfiskovaných statků cizincům. Šlo o vědomou či v některých individuálních případech snad i o méně vědomou snahu císaře narušit homogenitu stavovských obcí v jednotlivých habsburských zemích. Zároveň je v těchto případech patrná snaha prorazit dosavadní uzavřenost stavovských obcí a tím rozbít i jejich charakter politických uskupení.⁶⁶ Díky konfiskačnímu procesu se tak rozsáhlý pozemkový majetek v souladu se starším trendem postupně centralizoval do rukou určité skupiny osob a rodů, které tímto způsobem dokázaly propojit politický a ekonomický vliv.⁶⁷ Zvláště, když za nadstandardní zásluhy bylo nabyvateli jako projev jeho politického ocenění přiděleno nejen konfiskované panství, ale i některá speciální prá-

(64) MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 417, kart. 140, leden 1623, fol. 48–54; HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 26. 8. 1623, fol. 208. Srov. KNOZ, T.: „*Hostýn je hora a les.*“ K průběhu pobělohorských konfiskací na panstvích Dřevohostice a Bystřice pod Hostýnem. ČMM 118, 1999, s. 149–169.

(65) Míněny jsou především v této práci častěji citované návrhy podílet se na vypracování konfiskačního a úpadkového protokolu, Obnoveného zřízení zemského, anebo moci se za určitých podmínek vyhnout nucené emigraci po vydání rekatolizačních dekretů. KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína*, s. 314; ZA OPAVA, prac. Olomouc, Rodinný archiv Žerotínů, kn. 34 (ŽD 14), Dopis Žerotína kardinálu Dietrichsteinovi z 9. 7. 1627, fol. 76. O Dietrichsteinové a císařově nabídce z roku 1629, aby zůstal na Moravě, pokud nebude veřejně provozovat nekatolickou liturgii, napsal Žerotín v dopise adresovaném bratrskému seniorovi Jiříku Erastovi z 12. června 1629. REJCHRTOVÁ, N. (ED.): *Karel starší ze Žerotína, Z korespondence*. Praha 1982, s. 348–352.

(66) HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, fol. 136. O problematice mentality stavovských obcí v bělohorském období VALKA, J.: *Zemsko-stavovská politická mentalita v bělohorském období*. Studie Muzea Kroměřížska '90, 1990, s. 55–66.

(67) ČORNEJ, P.: *Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy*. AUC. Philosophica et Historica I. Studia historica 14, 1976, s. 165–194; MATĚJEK, F.: *Bílá hora a moravská feudální společnost*. ČsČH 22, 1974, s. 81–104.

va, která s ním byla spojena. Nejvíce se to týká horních regálů, které byly po Valdštejnově smrti roku 1634 uděleny hraběti Matyáši Gallasovi spolu s frýdlantským a libereckým dominiem. Císař tak svému novému vojevůdci jedním právním aktem poskytl nebyvalé politické, právní i ekonomické výsady.⁶⁸

Politicky motivovaná přízeň císaře vůči určitým osobám, jež se projevila jejich upřednostňováním při přidělování a odprodeji konfiskovaných statků, umožňuje vytvořit přibližný seznam osob, který je možné označit za skutečnou personální náplň poněkud abstraktního pojmu „politický tábor“. Například při přidělování konfiskátů v první vlně pobělohorských konfiskací v Čechách byli odměněni všichni císařovi nejbližší rádci. Objevují se zde všechny osoby, označované za Ferdinandovy „hory a kameny“: Eggenberg, Verdenberg, Questenberg, Valdštejn, Liechtenstein i Dietrichstein.⁶⁹ Stejně tak lze nalézt některé dlouhodobé zastánce španělské politiky na někdejší císařském dvoře v Praze, které v nových pobělohorských poměrech reprezentovala především Polyxena z Lobkovic.⁷⁰ Do Ferdinandova politického tábora byli zahrnuti i příslušníci staré české šlechty, kteří byli ochotni alespoň zčásti nebo alespoň vnějškově přistoupit na politické principy Ferdinanda II. a aktivně na jeho straně vystupovat, ať již v civilní nebo ve vojenské službě. V Čechách byli takovými lidmi například nejvyšší pražský purkrabí Adam ml. z Valdštejna, defenestrování místodržící Vilém Slavata z Chlumu a Jaroslav Bořita z Martinic, Heřman Černín z Chudenic, Václav Kinský z Vchynic, Magdalena Trčková z Lípy, na Moravě třeba někdejší stavovský plukovník a zeť Karla staršího ze Žerotína Jiří z Náchoda a v Rakousích Helfried Leonard z Meggau.⁷¹ Jak bylo

(68) „Kays. Resolution an Böhmische Kanzley de dato in Wien am 8ten Augusti Ao. 1634 wasmassen IKM bey erbeigenthumblicher Einraumung dem General Leutenant Grafen Gallas beed confiscierten Friedländischen Gütter Reichenberg und Friedtland, auch die **Berkerks Regalien**, und in Specie das Bergstädt, Neustädl genannt, samt der Zinn-Hütten und Eisen Hammer wie auch das Khinšksische Hauß gn. verstanden haben wollen, diesemnach den gewöhnlichen Donation, und Erbbrief zu stilisieren, und auszufertigen...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 335, 8. 8. 1634, fol. 61.

(69) Verdenberg a Questenberg zároveň spolu s Wolfradem zároveň náleželi k okruhu spojenců Albrechta z Valdštejna, a to i v době, kdy již přízeň císaře rychle ztrácel. FRANZL, J.: *Ferdinand II.*, s. 231–232; SUVANTO, P.: *Wallenstein und seine Anhänger am Wiener Hof zur Zeit des zweiten Generalats 1631–1634*. Helsinki 1963.

(70) VOLF, M.: *Zdeněk a Polyxena z Lobkovic za povstání a po něm ve světle své korespondence*. Praha 1972; KOPIČKA, P.: *Dvůr Zdeněka Vojtěcha a Polyxeny z Lobkovic ve 20. a 30. letech 17. století*. In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. OH 7. České Budějovice 1999, s. 469–493; RYANTOVÁ, M.: *Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna a její hospodářská činnost*. In: Vorel, P. (ed.): *Pernštejnové v českých dějinách*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 8.–9. 9. 1993. Pardubice 1995, s. 105–114.

(71) MATA, P.: *Svědectví o zdivočelé době*. In: Koldinská, M. – Mata, P. (edd.): *Deník ru-*

vedeno, nezáleželo zcela na tom, z jaké země vzešel který z příslušníků císařského politického tábora, ani jak byla jeho individuální cesta pod ochranná křídla Ferdinanda II. komplikovaná. Byli sem zahrnuti významní představitelé církve, kteří ve shodě s dobovými zvyklostmi zpravidla byli držitelé i jiných nežli čistě duchovních funkcí, jako byli kardinál Dietrichstein nebo biskup a opat Wolfradt. A nakonec sem patřili i vojenští velitelé typu Karla Bonaventury Buquoye a Baltazara Marradase, kteří císaře podporovali přímo na bitevním poli a jejichž politická síla narůstala s velikostí a operační schopností jejich vojska. Příkladem, jak bylo možné využít v době třicetileté války vojenských úspěchů také na politickém poli, je samozřejmě především Albrecht z Valdštejna.⁷²

Politické zprostředkování

Po celou dobu trvání konfiskačního procesu bylo výrazným činitelem politické zprostředkování. Od přímluv a intervencí jiného typu se lišilo v tom smyslu, že zprostředkovatel neměl apelovat na svůj příbuzenský vztah s osobou postiženou konfiskací nebo se zájemcem o konfiskáty, nýbrž měl císaři či jeho vysokým úředníkům předat informaci o ochotě přejít do císařova tábora nebo v tomto duchu nechat vychovat své potomky. V některých případech bylo uskutečňováno více či méně diskrétním způsobem, velmi často ovšem mělo charakter oficiálního politického jednání, vedeného písemnou úřední formou. Zprostředkování přitom mohlo stejně tak zůstat v této obecné rovině, jako mohlo mít velmi konkrétní podobu, kdy zprostředkující osoba navrhovala zúčastněným stranám konkrétní kroky a zároveň i výhody, které je měly vyvážit. Jako jeden příklad za všechny je možno uvést aktivitu kardinála Dietrichsteina při zprostředkování jednání mezi Ferdinandem II. a Karlem starším ze Žerotína, kde na jedné straně mělo být vzdání se politické podpory Jednoty bratrské, za což

dolfinského dvořana. Adam ml. z Valdštejna. 1602–1633. Praha 1997, s. 18–36; TYŽ: *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel*, s. 43–52.

(72) Ani takoví političtí příznivci habsburské strany, mezi jaké patřil například Vilém Slavata z Chlumu, ovšem neprojevovali vždy spokojenost, jakým způsobem se předpokládala císařova vděčnost promítla do přidělování konfiskátů. Slavata získal roku 1623 statek Košumberk, měl za něj do státní pokladny ovšem podle vyhotovené taxy zaplatit 62 659 kop míšeňských. Slavata si v suplice poslané Ferdinandovi II. stěžoval, že cena za statek je příliš vysoká a neberou se u ní v úvahu jeho dosavadní služby ve prospěch Rakouského domu. Navíc leží příliš daleko od Prahy a stejně tak i od jeho ostatních dominií, takže výhodnost takového obchodu je možné považovat za více než spornou. Vilému Slavatovi ovšem v tomto případě ani takto konkrétní výhrady nebyly co platné. Nakonec tedy přijal nejen panství Košumberk, po němž se nadále psal, ale i vyšší částky určené k zaplacení. Dne 3. června 1623 vydala císařská dvorská komora ratifikační list, na jehož základě měl být Košumberk Slavatovi zapsán do zemských desek. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 3. 6. 1623, fol. 177v.

měl být Žerotín odměněn vyvázáním z obecně platné povinnosti nucené emigrace.⁷³ Takřka každý z vysoce postavených příslušníků prohabsburského politického křídla měl mezi svými příbuznými nebo přáteli někoho, kdo se svou vírou nebo politickými postoji neshodoval s císařem nebo kdo se dostal do jeho nemilosti kvůli své účasti v povstání. Takové zprostředkování mělo obvykle sledovat úplné nebo alespoň částečné prominutí trestu.⁷⁴ Snad ještě rozšířenější ovšem bylo zprostředkování, o němž se ucházely osoby mající zájem o zisk konfiskátů a jehož smyslem byla příměluva u císaře nebo u rozhodujících úředníků, aby jim byla při přidělování zabavených statků dána přednost před jejich konkurenty, popř. aby byl předmětný statek přidělen buď zcela bezplatně, nebo alespoň za nižší než-li taxační cenu.⁷⁵ Oba principy politického zprostředkování se během dvacátých let v souvislosti s pobělohorským konfiskačním procesem rozvinuly do velkých rozměrů. Ačkoliv lze předpokládat, že značná část příměluv a zákulisních jednání na toto téma probíhala ústně a nezůstala po nich buď vůbec žádná, nebo pouze kusá písemná zpráva, je zachovaných informací o takovém postupu i tak dosti velké množství. Některé osoby, které se na konfiskačním procesu v jednotlivých zemích habsburské monarchie aktivně podílely, dokonce dokázaly z role zprostředkovatele značně těžit ve vlastní prospěch, a to jak politicky, tak i majetkově.

Ačkoliv to může narušovat prvoplánovou představu o charakteru komunikace na vertikální ose, byl nejvýznamnějším a snad i nejčastějším zprostředkovatelem v konfiskačním procesu sám císař Ferdinand II. Na něj se totiž nejrůznější žadatelé obraceli nejčastěji, a to jak prostřednictvím psaných a zpravidla velmi poniženě formulovaných supplik, tak i v osobním styku.⁷⁶ Byrokratická struktura, jež v konfiskačním procesu působila, se opírala o systém úředních orgánů, ať již tradičních, anebo za daným účelem speciálně vytvořených. Panovník, jenž formálně podepisoval veškeré právní a úřední akty spojené s konfiskacemi, ve skutečnosti do jednotlivých kauz ve všech případech nezasahoval, neboť veškeré úkony na nejvyšší úrovni „za něj“ vykonávali úředníci císařské dvorské komory ne-

(73) REJCHRTOVÁ, N. (ED.): *Karel starší ze Žerotína, Z korespondence*, s. 349.

(74) Uvedené konstatování se týkalo prakticky všech významných šlechtických rodin, včetně Dietrichsteinů, Valdštejnů, Starhembergů, Jörgerů, Tiefenbachů, Althannů, Šliků, Thumů apod.

(75) Jedním z nejvýznamnějších zprostředkovatelů tohoto typu byl kardinál Dietrichstein, který císaři velmi často představoval vlastní pretendenty na zisk konfiskátů. KNOZ, T.: *Die Konfiskationen in Mähren nach 1620 als politischer und juristischer Prozess*. Frühneuzeit-Info 12, 2001, Heft 1, s. 40–52.

(76) KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace na ose císař – zemský gubernátor*. ČMM 113, 1994, s. 101–114, zde s. 105.

bo dvorských kancelářích. Pokud však do jednání zasáhl, mělo jeho přání nebo rozhodnutí povahu absolutní autority a rovnalo se zákonu. Úředníci všech stupňů měli povinnost a většinou i osobní snahu se jimi stoprocentně řídit. Není proto divu, že velké množství suplikantů nežádalo o zprostředkování osoby stojící na nižší úrovni, ale požádalo o pomoc přímo panovníka. Jejich suppliky byly podle dobového obyčeje zdůvodňovány buď minulými politickými zásluhami, anebo slibem budoucí loajality a aktivního vystupování na panovníkově straně. V případě, že jim panovník chtěl skutečně vyhovět, supliku postoupil svým výkonným orgánům v jednotlivých zemích. V průvodním dopise zdůraznil politický zájem na kladném vyřízení dané věci a doplnil ji příkazem, že případ má být „jeho jménem“ vyřízen.⁷⁷ Pokud si nebyl zcela jist, je-li vyhovění žádosti skutečně v jeho politickém zájmu, nechal si od Liechtensteina, Dietrichsteina nebo dalších místodržitelů vypracovat náležitě dobrozdání. V takovém případě sice delegoval zodpovědnost, nikoliv však pravomoci. Pro žadatele tak bylo i nadále výhodné obracet se přímo na něj.⁷⁸

Významnými zprostředkovateli politického jednání mezi císařem Ferdinandem II. a jeho politickými protivníky či partnery v konfiskačním procesu nejednou bývali panovníci sousedních zemí. V konfiskačních materiálech jsou zaznamenány podobné zásahy ze strany saského kurfiřta Jana Jiřího či polského krále Vladislava IV.⁷⁹ Dobový mocenský a ceremoniální systém jim poskytoval možnost uplatnit u císaře jako svého partnera určitou autoritu i v tom případě, že nebyli jeho momentálními spojenci. Jednání, jehož zprostředkovatelem byl panovník cizí země, přitom zpravidla mělo zcela oficiální diplomatický charakter. Zprostředkovatel se mohl zastávat celé skupiny osob, jako to dělal například saský kurfiřt při

(77) KNOZ, T.: *Die Gedenkbücher der Kaiserlichen Hofkammer im 17. und 18. Jahrhundert*. In: Pauser, J. – Scheutz, M. – Winkelbauer, T. (edd.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch. Wien – München 2004, s. 153–161.

(78) KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace*, s. 101–114. Karel starší ze Žerotína, který se i ve dvacátých letech stále ještě uměl mistrně orientovat v politických strukturách, dokázal znalosti výše uvedeného principu využít ke znovuzískání zabaveného brandýského panství. Místo, aby psal přímo Karlovi z Liechtensteina, v jehož pravomoci bylo o restituci Žerotínova statku rozhodnout, požádal o zprostředkování panovníka. Ferdinand II. si byl dobře vědom politické výhodnosti restituce panství někdejšího předáka evangelických stavů, takže se na Liechtensteina okamžitě obrátil s dopisem, v němž ho vyzývá k uspokojení Žerotínových nároků. Karel starší tímto chytrým způsobem předešel problémům, jež mu mohla přivodit politická nevráživost některých úředníků na zemské nebo krajské úrovni. HRUBÝ, F. (ED.): *Moravské korespondence a akta*, s. 449–451.

(79) Zpráva českého konfiskačního komisaře, vydaná Josephem Rieggerem, dokládá, jak se saský kurfiřt zastával skupiny konkrétních a jemu politicky blízkých českých šlechticů. RIEGGER, J. V. (ED.): *Relation der Konfiscations-Kommission in Böhmen 1623*. In: Týž (ed): *Archiv der Geschichte und Statistik, insbesondere von Böhmen*. III. Dresden 1795, pag. 177–182.

obhajování české luterské šlechty jako celku. Stejně tak ale mohl vystoupit na ochranu jediné osoby, což se zpravidla týkalo šlechtice, jenž s ním byl svázán osobními nebo politickými vazbami a předtím ho o takový zásah žádal náležitou suplikou. Polský král Vladislav IV. se tímto způsobem přimlouval za práva Bartoloměje ze Žerotína, syna „arcirebela“ a moravského zemského hejtmána z doby povstání Ladislava Veleny, aby mu bylo císařem Ferdinandem II. na Moravě ponecháno dědické právo.⁸⁰

Žadatelé se ve snaze o zprostředkování uvedeného typu ale nejčastěji obraceli na osoby, jež měli nablízku a u nichž zároveň předpokládali politický vliv na panovníka, což byl poměrně široký okruh šlechticů, dvořanů, úředníků a dalších zainteresovaných. Byli si však dobře vědomi, že nejuvhodnější je obracet se na osoby, které se na konfiskačním procesu podílejí. Ještě výhodnější bylo, aby funkce zprostředkovatele sama vedla císaře k tomu, aby se jich dotazoval na jejich názor na konfiskační kauzy, anebo od nich vyjádření přímo vyžadoval. Takové postavení samozřejmě zastávali především Karel z Liechtensteina, František z Dietrichsteina a do jisté míry Adam mladší z Valdštejna. Obzvláště Dietrichstein se ve dvacátých letech uplatňoval jako zprostředkovatel dosti často a v případech, na nichž byl osobně zainteresován nebo v nich cítil profit pro svou zemi, vystupoval velmi aktivně.⁸¹ Známe je například jeho zprostředkování mezi císařem a rodem Žerotínů, kde se mu za slib náboženské a politické konverze mladého Baltazara ze Žerotína podařilo zachránit pro Žerotíny část rodového majetku i politického postavení.⁸² Také v tomto případě byl ovšem okruh

(80) Stejný polský panovník se na samém sklonku třicetileté války vmínil také do sporu mezi Ferdinandem III. a strážnickým pánem Františkem z Magni, který byl zároveň moravským zemským hejtmánem v habsburských službách a dvořanem polského panovníka. Magnis byl za svůj údajný projev nelояality vůči císaři nejen zbaven všech úřadů, ale dokonce byl na určitou dobu vsazen do vězení, z něhož ho pomohla dostat právě Vladislavova intervence. Politické zprostředkování uskutečňované králi a knížaty cizích zemí se však ani zdaleka netýkalo pouze těch případů, kdy šlo o intervenci ve prospěch osoby postižené konfiskacemi. Také panovníci často vystupovali ve prospěch uchazečů o konfiskáty, obvykle z řad vlastních služebníků. Podobná politická garance zpravidla pro habsburského císaře i pro jeho podřízené bývala velmi silným argumentem. BALCÁREK, P.: *František Magnis a Morava na sklonku třicetileté války*. Studie Muzea Kroměřížska '89, 1989, s. 4–28; CHOCHOLÁČ, B. – KNOZ, T.: *Století válek*. In: Pajer, J. (ed.): *Strážnice. Kapitoly z dějin města*. Strážnice 2002, s. 191–210.

(81) Od kardinála Dietrichsteina císař Ferdinand II. často přímo vyžadoval vyjádření a radu k jednotlivým konfiskačním případům. Rozhodnutí ovšem přece jen až na výjimky ponechal sám sobě. KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace*, s. 101–114; BALCÁREK, P.: *Kardinál František z Dietrichsteina (1570–1636)*. Kroměříž 1990. Dietrichstein se tak mohl zastat hned několika osob z řad moravské šlechty, na něž se vztahovaly konfiskace a jiné tresty. Týkalo se to např. Benedikta Pražmy z Bílkova, jehož navrhl omilostnit v únoru roku 1623. MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 4f8, kart. 140, únor 1623.

(82) Kardinál Dietrichstein se přitom v tomto případě sám ocitl v nezavidělné situaci. Konverze Baltazara ze Žerotína totiž znamenala, že si mohl opět začít činit nárok na

zprostředkovatelů i jejich klientů velmi široký a ani vlivně postavení zprostředkovatele nezaručovalo, že mu bude panovníkem skutečně vyhověno. O politické zprostředkování se například opakovaně pokusil i Karel starší ze Žerotína, například ve prospěch Pertolda Bohobuda z Lipé či později Štěpána Schmidta z Freihofenu.⁸³ Vzhledem ke svému postavení vždy jistý úspěch zaznamenal, ve skutečnosti to však zpravidla byl úspěch pouze omezený a dočasný.

Politická konverze

V posledních letech se v souvislosti s obdobím kolem roku 1620 poměrně výrazně hovoří o náboženských konverzích ke katolicismu, které byly v celé řadě případů alespoň částečně motivované také politicky.⁸⁴ V obecné rovině by bylo možno hovořit také o politických konverzích, protože samotná změna náboženské konfese nebyla při přestupu do politického tábora vždy bezpodmínečně nutná. K politické konverzi směrem od protestantského a stavovského tábora do tábora katolického a procísařského (ale ve výjimečných případech také opačným směrem) docházelo

dědictví po svých předcích. S tím ovšem již počítala rodina jeho nevlastního mladšího bratra, kterým nebyl nikdo jiný nežli František Maxmilián z Dietrichsteina, kardinálův prasynovec. Kardinál Dietrichstein tak na jednu stranu jako olomoucký biskup získal nového příslušníka katolické církve z řad nekatolické moravské šlechty a jako moravský gubernátor nového (alespoň formálního) příznivce císařské politiky v zemi, jako reprezentant rodu Dietrichsteinů ovšem ztratil majetek, na nějž si Dietrichsteinové v daném okamžiku činili nárok, ve prospěch Žerotínů. Výsledkem byl soudní spor mezi Žerotíny a Dietrichsteiny (oba rody v dané době již reprezentovaly katolický politický tábor), který trval po několik desítek let. Daný případ nebyl v období konfiskačního procesu nikterak ojedinělý a ukazuje na komplikovanost politických vazeb a jejich provázanost se vztahy náboženskými, majetkovými a rodinnými. KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína*, s. 195–196.

(83) Karel st. ze Žerotína se jako zprostředkovatel angažoval ve dvou obdobích, zpravidla na straně žadatelů o prominutí nebo odložení trestu. Nejprve to bylo na počátku dvacátých let 17. století, kdy využíval svého (alespoň formálně) dobrého postavení u dvora a zastal se několika osob obviněných z „*crimen laesae maiestatis*“, především dosavadního českého maršálka a nevlastního bratra své ženy Pertolda Bohobuda z Lipé, v jehož prospěch se ostatně angažoval také Adam ml. z Valdštejna. Druhou fází Žerotínových přímiluv lze zaznamenat po vydání Obnoveného zřízení zemského roku 1628. Ačkoliv sám musel opustit zemi, zastal se několika nekatolických šlechticů a žádal prodloužení jejich emigrační lhůty. V první řadě se to týkalo Štěpána Schmidta z Freihofenu. K Žerotínovu zprostředkování ve prospěch Pertolda Bohobuda z Lipé HRUBÝ, F. (ED.): *Moravské korespondence a akta*. I, s. 275–276. K případu Schmidta z Freihofenu MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 481, kart. 156, květen 1628, fol. 1–5.

(84) WINKELBAUER, T.: *Fürst und Fürstendiener*. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters. Wien – München 1999, s. 66–158; TÝZ: *Karrieristen oder fromme Männer? Adelige Konvertiten in den böhmischen und österreichischen Ländern um 1600*. In: Chochohláč, B. – Jan, L. – Knoz, T. (edd.): *Nový Mars Moravicus*. Brno 1999, s. 431–452.

v poměrně značné míře již v období bezprostředně předcházejícím stavovskému povstání a bělohorské bitvě. Příkladem může být Adam mladší z Valdštejna, Karel z Liechtensteina či dokonce Karel starší ze Žerotína. Již dobová stavovská publicistika považovala takovou politickou konverzi za „zradu“ a méně nebo více oprávněně vyčítala osobám, které z jednoho do druhého politického tábora domněle nebo skutečně přestoupily, že se ve vidině osobního prospěchu a dvorské kariéry dopouštějí zrady „víry svých předků“, starobylých stavovských svobod a příslušné stavovské obce. O Karlovi z Liechtensteina tak bylo napsáno, že pro vlastní slávu „*koťrlec pře-
vrhl*“ a že se v souvislosti s tím dopustil mnoha nedobrych činů.⁸⁵ Podobnou argumentaci, jež se zdaleka netýkala pouze Karla z Liechtensteina, ostatně později přejala i moderní historiografie.⁸⁶ Pokud to obviněným osobám stálo za to, ohradily se proti takovému nařčení apologií. Tak to učinil například Karel starší ze Žerotína, když byl za své politické postoje napaden Jiřím z Hodic.⁸⁷ Naprosté většině osob, které do procísařského politického tábora z nejružnějších pohnutek přešly skutečně, však na odsudku ze strany procísařských radikálů nezáleželo natolik, aby to u nich vyvolalo potřebu veřejné odpovědi ve formě apologie nebo politického traktátu. Po roce 1620 byl tento typ politické apologie nahrazen politickou apologií osob, které se údajně provinily proti císaři a nyní za to měly být potrestány. Zpravidla měla formu suppliky a žádosti o milost, adresované císaři.⁸⁸

(85) Náboženskou konverzi Karla z Liechtensteina a s ní spojenou politickou proměnu naposledy popsali autoři knihy *Věk urozených*. BŮŽEK, V. – HRDLÍČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z.: *Věk urozených*, s. 148.

(86) Česká historiografie v minulosti v souvislosti s uskutečněními politickými konverzemi i v souvislosti s konverzemi zdánlivými často hovořila o zradě – např. „Valdštejnova zrada“ nebo „Žerotínova zrada“. Tyto pojmy lze nalézt např. ještě u Roberta Kalivody. V poslední době o teorii zrady v české historiografii na příkladu „zrady“ Karla st. ze Žerotína pojednal Josef Válka. KALIVODA, R.: *Husitství a jeho vyústění v době předbělohorské a pobělohorské*. SCH 13, 1983, s. 3–44; VÁLKA, J.: *Karel starší ze Žerotína a problém jeho „zrady“*. In: Knoz, T. (ed.): *Morava v době renesance a reformace*. Brno 2001, s. 59–68; TÝZ: *Karel starší z Žerotína (1564–1636)*. Z kralické tvrze 13, 1986, s. 1–7.

(87) Apologie Karla st. ze Žerotína byla vydána několikrát. BRANDL, V. (ED.): *Spisy Karla staršího z Žerotína*. Listové psaní jazykem českým. Sv. 3. Brno 1872, Apologie neb obrana ode mne Karla staršího z Žerotína ku panu Jiříkovi z Hodic. Dt. mezi 22. májem a 23. červnem 1606, s. 6–18. Podobné apologie, které měly vysvětlovat a obhajovat jejich politické jednání, ovšem v dané době sepisovaly také osobnosti z katolického tábora, mezi něž patřil i kardinál Dietrichstein. TENORA, J.: *Apologie kardinála Ditrichštejna z roku 1619*. Brno 1909. (Zvláštní otisk z Hlídky.)

(88) Celá řada takových supplik, jejichž autory byli většinou moravští šlechtici, se dnes nachází v Rodinném archivu Dietrichsteinů. Císař je totiž přikládal ke svému listu, který posílal moravskému gubernátoru Dietrichsteinovi.

S politickými cíli Ferdinanda II., jež se po jeho přestěhování ze Štýrského Hradce do Vídně staly oficiální císařskou politikou, se postupně více nebo méně ztotožňovala celá řada dosavadních představitelů šlechtických obcí v jednotlivých habsburských zemích. V poslední době byla taková postupná politická konverze ukázána na příkladu nejvyššího českého hofmistra a později českého purkrabího Adama mladšího z Valdštejna.⁸⁹ Například u jeho příbuzného Albrechta z Valdštejna probíhala podobná konverze za dramatických okolností, podstatně bouřlivěji a jednorázovým způsobem.⁹⁰ Další příbuzný obou významných Valdštejnů, Kryštof z Valdštejna, prodělal politickou konverzi v krátké době dokonce několikrát. V době stavovského povstání bojoval ve Slezsku na straně stavů. Po jejich porážce byl císařskými uvězněn, za slib loajality byl ale nejen propuštěn, ale dokonce přijat do císařského vojska. V něm ovšem setrval pouze několik let. Jakmile se k hranicím Slezska roku 1626 přiblížila Mansfeldova armáda, přešel opět na stranu císařových protivníků.⁹¹ Uvedený příklad dokládá hned několik atributů politické konverze: Ta se neomezovala pouze na přestup od stavovské strany k císařským, ale často probíhala i opačným směrem, jak to dokládá například osud Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic.⁹² Několikanásobný politický přestup se stal v období třicetileté války normou, a to obzvláště ve vojenském prostředí. Profesionální vojáci takový přestup přestali vnímat jako změnu svého politického nebo náboženského postoje a naopak ho vnímali jako nutnost danou jejich povoláním.⁹³

(89) KOLDINSKÁ, M.: „Muž kompromisu“ v *nekompromisních časech*. DaS 17, 1995, č. 3, s. 22–27. Uvedená „postupná politická konverze“ Adama ml. z Valdštejna je ostatně patrná i z textů, které si zapisoval do svého vlastního deníku. KOLDINSKÁ, M. – MAŤA, P. (EDD.): *Deník rudolfínské dvořana*. Adam ml. z Valdštejna. 1602–1633. Praha 1997.

(90) V zásadní dimenzi se ovšem od Adamova politického přestupu k císařské straně příliš nelišila. Oba již po delší dobu příslušeli ke katolické církvi, oba ovšem až dosud reprezentovali především českou a moravskou šlechtickou obec. JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*, část II. Mezi Moravou a Vídní, s. 59–143.

(91) ZUKAL, J.: *Slezské konfiskace*.

(92) Příkladem tohoto typu náboženského a zároveň i politického konvertity může být v bělohorském období Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic. RACEK, J.: *Kryštof Harant z Polžic a jeho doba*. II. Život. Brno 1972, především s. 50–51.

(93) Alespoň do určité míry může jako příklad takové vojenské kariéry sloužit vojenská a životní dráha obránce Brna Ludvíka Raduita de Souches. Mnoho podobných přístupů popsal ve své knize o třicetileté válce Peter Englund. ENGLUND, P.: *Nepokojná léta*. Praha 2000. Archetypy podobného jednání doby třicetileté války do svého vyprávění o Simpliciovi zahrnoval i Grimmelshausen. ZAORÁLEK, J. (ED.): *Hans Christoph von Grimmelshausen, Dobrodružný Simplicius Simplicissimus*. Praha 1951.

V některých případech politickou konverzi uskutečnilo zároveň nebo v časově blízké době hned několik příbuzných, takže císař mohl počítat s podporou celého rodu. Jindy ovšem šlo o to získat alespoň jednoho příslušníka tradiční šlechtické rodiny. Ferdinand II. o uskutečnění takových konverzí, při nichž se (často v kritické době stavovského povstání, kdy se politické názory zhmotňovaly na válečném poli a císařské propagandě záleželo na každé získané duši) alespoň zdánlivě stavěl syn proti svému otci a bratr proti bratrovi, zřejmě velmi stál. Pokoušel se proto „oddělit zrna od plev“ a osoby typu Michaela Adolfa z Althannu odměňoval, zatímco šlechtice setrvávající v odporu, jak to činil například Adolfův bratr Volf Dětřich, náležitě trestal.⁹⁴ Jestliže byl „zločincem“ otec, neznamenalo to ještě, že by jeho viny ve službách ve prospěch Rakouského domu nemohl alespoň do určité míry vykoupit jeho syn. Šlo přece o to, aby bylo náležitě demonstrováno rozlišení viny a nevin. Například tím, že Václav mladší Vratislav z Mitrovic byl v listech z roku 1624 osločován jako „*Unser lieber getreuer Wratislaw*“, zatímco jeho blízký příbuzný byl v těchže materiálech i nadále označován jako „*Verbrecher*“.⁹⁵

Není proto divu, že své takto získané nové příznivce císař dokázal odměnit i bezprostřední přízní při rozdělování konfiskátů. Zmiňovaný Václav mladší Vratislav z Mitrovic například mohl v lednu 1624 získat statek Černovice, který byl předtím konfiskován jeho příbuznému, „rebelovi“ Mikuláši staršímu Vratislavovi z Mitrovic.⁹⁶ Stejně tak tomu bylo i v uváděném případě Volfa Dětřicha a Michaela Adolfa z Althannu. Zatímco první z nich, v době povstání významný stavovský politik, podléhal konfiskaci, jeho bratr jako císařský vojevůdce a diplomat naopak z konfiskačního procesu výrazně profitoval.⁹⁷ Mezi nabyvatele konfiskátů a poz-

(94) MZA BRNO, G 145, Rodinný archiv Althann-Lützwowů, Genealogické tabulky. WINKELBAUER, T. – KNOZ, T.: *Geschlecht und Geschichte*. Grablegen, Grabdenkmäler und Wappenzyklen als Quellen für das historisch-genealogische Denken des österreichischen Adels im 16. und 17. Jahrhundert. In: Bahlcke, J. – Strohmeyer, A. (edd.): *Konstruktion der Vergangenheit*. ZHF. Beiheft 29. Berlin 2002, s. 129–178, zde s. 162–175.

(95) HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmisches Reihe, kn. 333, 18. 1. 1624, fol. 261v. Václav Vratislav mladší z Mitrovic byl přitom podobně jako jeho otec sice katolíkem, nicméně spolupodepsal stavovský dokument o sesazení Ferdinanda II. z trůnu českého krále a dokonce složil hold Fridrichovi Falckému. Důležité ovšem bylo, že se stačil ještě v pravý čas postavit na „správnou“ stranu, takže mu byla v květnu 1623 prominuta konfiskace i pokuta. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha, s. 904–905.

(96) Ten byl nakonec také osvobozen a byl mu ponechán i statek Chlumčany. To se však stalo až roku 1628, zatímco právní stav z ledna 1624 ho ještě stále považoval za zločince proti majestátu.

(97) KNOZ, T.: *Althannové v sále předků – mezi legendou a skutečností*. In: Samek, B. (ed.) *Sál předků na zámku ve Vranově nad dyjí*. Brno 2003, s. 7–24; JANIČEK, K.: *Oblédnutí za životem a dílem Volfa Dětřicha z Althannu*. Znojmo 1995; MĚŘIČKA, V.: *Řád křesťanského rytířstva*.

dější císařovy politické spojence se tak nejednou mohli dostat i přímí příbuzní neaktivnějších účastníků povstání. Samozřejmě, že museli prokázat dosavadní či perspektivní věrnost a služby císaři a že museli statek po svých provinilých příbuzných získat „*kauflich*“, tedy zpravidla za odhadní cenu. Podařilo se jim ovšem tímto způsobem převést rod do nových poměrů a zachovat i tradiční rodový majetek. Na druhé straně i císař věděl, že se mu takový postup politicky vyplatí.⁹⁸

Podobných štěpení uvnitř šlechtických rodin lze v období pobělohorských konfiskací nalézt celou řadu. Snahu zachránit alespoň něco z rodového majetku ze strany příslušníků středoevropské šlechty lze tedy považovat za další z důvodů, proč se Ferdinandovi II. podařilo tak lehce zlomit odpor stavovského povstání. Ačkoliv pro to neexistuje přesvědčivé množství důkazů, není vyloučeno, že v některých šlechtických rodinách bylo rozdělení pozic jednotlivých členů mezi císařský a proticísařský politický tábor alespoň do jisté míry promyšleným kalkulem, který měl umožnit právní, ekonomické i politické přežití rodu za každé politické konstelace a za každého výsledku očekávaného povstání a následných válek.

Politická hierarchizace a klientelismus

Pojmem politický klientelismus v procesu pobělohorských konfiskací lze rozumět upřednostňování některých příslušníků dvorů či štábů a císařových blízkých, například i výše zmiňovanou formou zprostředkování. V tomto případě však nešlo pouze o dvoustranné vazby mezi panovníkem a jeho blízkými, ale o vytvoření skutečné sítě, v některých dimenzích připomínající moderní politickou stranu.⁹⁹

Numismatické listy 33, 1978, s. 36–60. Dějiny rodu, včetně dobové charakteristiky osobnosti Michaela Adolfa z Althannu *Seelen-eyfriger Hoff-Herr Und Apostolischer Kriegs-Fürst Herr Herr Michael Adolphus Graff von Althann*. Wien 1713.

(98) Příklad toho, jak se to podařilo Baltazaru ze Žerotína v případě panství Valašské Meziříčí KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína*, s. 190–205.

(99) Pojem klientelismus samozřejmě vyjadřuje podstatně širší okruh vztahů v rané novověké společnosti, resp. ve dvorské společnosti. Adjektivum politický používáme pro vystižení těch souvislostí, kdy při utváření osobních vazeb a jejich sítí převažovala motivace, jež byla v konfiskačních materiálech vyjadřována pojmem „*politisch*“. Vlastní rozbor vztahu klientského systému na dvoře Ferdinanda II. ke konfiskačnímu procesu by však vyžadoval samostatný dlouhodobý výzkum. Do jisté míry je snad možno využít výzkumy politického okruhu Albrechta z Valdštejna, jež ovšem v žádném případě nevyjadřují celou složitost problému. SUVANTO, P.: *Wallenstein und seine Anhänger am Wiener Hof zur Zeit des zweiten Generals 1631–1634*. Helsinki 1963. V našem prostředí se problematikou klientelismu v politicko-sociálním rozměru ve své syntéze věnované české aristokracii zabýval především Petr Maťa. Jeho pojetí této otázky odpovídá i vnímání uvedené problematiky v kontextu pobělohorských konfiskací. MAŤA, P.: *Svět české aristokracie*, kap. Páni a přátelé a Patroni a klienti, s. 641–

Ruku v ruce s oceňováním věrných prostřednictvím přidělování konfiskátů šlo také jejich povyšování, jež může být v důsledku za jeden z vnějších znaků hierarchizace a klientelismu považováno.¹⁰⁰ V některých případech lze propojení zisku pozemkového majetku dávat s povyšováním do přímé souvislosti. Jedním příkladem za všechny by mohl být případ Jana Křtitele z Verdenberga, který byl nejdříve roku 1620 jmenován rakouským dvorským kancléřem a povýšen na svobodného pána.¹⁰¹ Během konfiskačního procesu se komplikovaným způsobem stal držitelem dominia Náměšť nad Oslavou a Rosice. Toto panství sice nebylo bezprostředním konfiskátem, z konfiskačního zisku však Verdenberg na jeho koupi získal finanční prostředky. Krátce nato byl povýšen do hraběcího stavu a posléze se stalo hrabstvím jeho náměšťské dominium. Tento postup nebyl v případě náměšťského panství a Verdenberga ani zdaleka ojedinělým, velmi dobře lze sledovat například u liechtensteinského Moravského Krumlova, u magnisovské Strážnice, eggenberského Českého Krumlova, valdštejského Jičína a v celé řadě dalších případů.¹⁰² Povyšování zasloužilých osob na společenském žebříčku mělo pro císaře Ferdinanda II. velký význam. Kolem Ferdinanda II. se tak během dvacátých let poměrně rychle vytvářela politická klientela, jež se potom zpětně znovu projevila i v nevypsané soutěži o konfiskáty. Jak bylo v minulosti prokázáno v případě sku-

678. Václav Bůžek podobný problém naopak pojal spíše z hlediska dějin slavností a rituálů. BŮŽEK, V.: „Páni a přátelé“ v myšlení o každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku. ČČH 100, 2002, s. 229–264. V historiografickém přehledu bádání o dvorech o problému klientelismu též BŮŽEK, V.: *Dvůr bahsburských císařů v letech 1526–1740*, s. 19. V posledních letech se o historicko-antropologickou interpretaci politických dějin a dějin moci (včetně problematiky klientelismu) pokouší především Zdeněk Vybíral. VYBÍRAL, Z.: *Die frühneuzeitliche Aristokratie als strukturelles Modell*, s. 239–253; TYŽ: *Partnerství nebo poslušnost?*, s. 235–248.

(100) MUNCK, T.: *Evropa sedmáctého století 1598–1700*. Praha 2002, kap. Povyšování do šlechtického stavu a prodej úřadů na západě, Obchod s tituly v Kastilii a Anglii, Šlechta ve státních službách ve střední a severní Evropě, s. 173–184.

(101) Povyšení Verdenberga je uvedeno v Khevenhüllerově spisu a v materiálech Adelsarchiv. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandi*. Bd. 10, pag. 10; AVA WIEN, Adelsarchiv, Verdenberg, Johann Baptist, Grafenstand, Regensburg, 7. November 1630. Srov. TERSCH, H.: „Prudenter, syncere, constanter“. Kanzler Verdenberg (1582–1648) und sein „Giornale“. UH 66, 1995, s. 82–III; TYŽ: *Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit (1400–1650)*. Wien 1998, s. 634–635; KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, s. 316–317. V těchto pracích uvedena i další literatura.

(102) WINKELBAUER, T.: *Fürst und Fürstendiener*, kap. Dienste und Gnaden, s. 159–202 a kap. Das Fürstentum Liechtenstein, s. 338–353; KNOZ, T. – CHOCHOLÁČ, B.: *Století válek*, s. 191–210. Podobné propojení dvorské kariéry, vnějšíkově projevované povyšováním, s majetkovými zisky z pobělohorských konfiskací, by bylo možné sledovat také u dalších desítek šlechticů, kteří se v procesu pobělohorských konfiskací angažovali. Srov. materiály v AVA WIEN, Adelsarchiv, jehož inventář publikoval FRANK, K. F. V.: *Standeserhebungen und Gnadenbriefe für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1800*. 5 Bde. Schloss Senftenegg 1967–1974.

piny kolem Albrechta z Valdštejna, klientský systém Ferdinanda II. nebyl politicky zcela jednotný a naopak vytvářel jednotlivé skupiny a klientské okruhy.¹⁰³

Vhodným okamžikem pro povyšování celých velkých skupin císařových příznivců byla léta 1623 a 1624. To byl okamžik, kdy byla ukončením hlavní etapy první vlny pobělohorských konfiskací alespoň zdánlivě zpečetěna porážka stavovského povstání, a to prakticky v celé monarchii. Celá velká skupina hrabat a dalších aristokratů byla tehdy povýšena do knížecího stavu. Nechyběly mezi nimi osoby, s nimiž se lze paralelně setkat jako s nabyvateli konfiskátů. Specifické postavení mezi nimi však dozajista měl Albrecht z Valdštejna, který se právě roku 1623 stal knížetem a vévodou zaháňským. Mezi šlechtici, povýšenými do hraběcího stavu lze potom nalézt celou řadu osob, které císaři přinesly konkrétní užitek, a to nejen na válečném poli. Další velká skupina osob, které dosud nezastávaly na společenském žebříčku nijak výraznou pozici, byla povýšena do hodnosti svobodných pánů. Khevenhüllerův seznam obsahuje celkem dvacet osob. Zřejmě ne náhodou mezi nimi na prvním místě figuruje Pavel Michna z Vacínova.¹⁰⁴ Všechna uváděná jména se navíc ve sledovaném období v nejrůznějších císařských dokumentech často opakují. Lze říci, že během první poloviny dvacátých let 17. století přestala hrát u císařského dvora ve Vídni prvořadou roli výše zmiňovaná „španělská strana“, typická pro éru císaře Rudolfa II. (ačkoliv ani její vliv zcela nezánikl a v nových poměrech ji reprezentoval především madridský vyslanec hrabě Oñate). Byla nahrazena okruhem politických spojenců Ferdinanda II., kteří byli postupně povýšeni do významných funkcí a u nichž mnohdy nezáleželo na tom, šlo-li o tradiční katolíky nebo nedávné konvertity.¹⁰⁵ Důležitým kritériem se

(103) U císařského dvora se i v době, kdy probíhaly konfiskace, vytvářela různá konkurenční zájmová uskupení, a to ačkoliv jejich příslušníci patřili teoreticky k jednomu císařskému katolickému politickému táboru. Proti skupině shromážděné kolem Albrechta z Valdštejna, do níž přínáleželi ještě Verdenberg a Questenberg, proto stála skupinka tvořená v čele se Slavatou, Strahlendorfem a Leonardem Helfriedem z Meggau. SUVANTO, P.: *Wallenstein und seine Anhänger am Wiener Hof*, FRANZL, J.: *Ferdinand II.*, s. 231–232.

(104) Dále byli povýšeni do stavu svobodných pánů m.j. Ulm, Černín, Weber, Kurz, Lamminger, Talemberk, Fabiani, Stein, Vřesovec, Muschinger, Paradies, Guell. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*. Bd. 10, pag. 10. Část uvedených jmen tedy zároveň figuruje také na seznamu osob, které přibližně ve stejné době doprovázely císaře do Řezna a zároveň se také ucházely o zisky konfiskátů. Vše dává cítit, že se ve dvacátých letech 17. století mimo jiné i s přispěním konfiskačního procesu v císařově okruhu vytvářel klientský systém. K Valdštejnovu povýšení srov. JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*, s. 336–340.

(105) Skutečnosti, že velká část příznivců a nejbližších spojenců Ferdinanda II. byli nedávní konvertité, si povšimli i Robert J. W. Evans a Thomas Winkelbauer. Podle Evanse velká část z císařových nejbližších spolupracovníků a důvěrníků prošla v relativně nedávné době politikou a náboženskou konverzí. Císař Ferdinand II. chtěl zřejmě tímto způsobem mimo

při výběru jednotlivých osob pro okruh politických klientů Ferdinandova dvora naopak zdá být opravdová či alespoň proklamovaná loajalita vůči panovníkovi a jeho politickému programu, skutečná nebo alespoň relativní užitečnost dané osoby do minulosti i budoucnosti a v mnoha případech také klientské propojení na další zprostředkující vlivné osoby, zapojené do systému a schopné intervenovat u císaře.

Politická konkurence

Konkrétní podoba upřednostnění politického spojence při nabytí konfiskátu mohla vypadat velmi různorodě. Vybraný претендент byl často na základě císařova osobního nařízení vyjmut z některé obecně platné povinnosti, jež byla s konfiskačním procesem právně svázána a obvykle měla finanční povahu. Adam z Herbersdorfu se například měl zúčastnit licitace, neboť se o konfiskát přihlásil až jako druhý zájemce. Ferdinand II. mu ale poskytl osobní příslib, že mu bude dána před jeho konkurentem přednost a licitace se nebude vůbec konat. Komora se přitom měla postarat o to, aby zmiňovaný konkurent nechal případ proběhnout bez právní protiprotiargumentace.¹⁰⁶ V jiných analogických případech se formálně právní hledisko naplňovalo alespoň částečně. Císařův politický spojenc byl sice povinen se licitace zúčastnit, bylo mu ovšem již dopředu přislíbeno, že bude upřednostněn, jestliže bude ochoten zaplatit stejnou částku jako protikandidát nebo jakou mu předepisoval oceňovací protokol.¹⁰⁷

Velmi často se ovšem objevovaly také případy, kdy se o jeden konfiskovaný statek hlásilo více představitelů jednoho politického tábora. Ani pro samotného císaře Ferdinanda II. mnohdy nebylo zcela jednoduché se rozhodnout, komu z kandidátů dát přednost. Pokud projeví o daný statek eminentní zájem císařovi nejbližší, jako byli Eggenberg, Liechtenstein nebo Dietrichstein, a byli ochotni zaplatit alespoň stejně jako jejich protikandidát, byla jim takřka vždy dána přednost. Potomci po Fridricho-

jiné demonstrovat také skutečnost, že více než na rodové tradici bude v budoucnosti záležet na ochotě přistoupit na císařovy podmínky. Evans v této souvislosti uvádí především Eggenberga, Khevenhüllera, Sinzendorfa, Zinzendorfa, Kufsteina, Harracha a Althanna. Konvertité se objevili dokonce i v rodině Jörgerů. EVANS, R. J. W.: *Das Werden der Habsburgermonarchie 1550–1700*. Gesellschaft, Kultur, Institutionen. Wien – Köln – Graz 1986, s. 67–68, 137–138; WINKELBAUER, T.: *Karrieristen oder fromme Männer?*, s. 431–452.

(106) „Resolution an die Böhmisches Kammer de dato in Wien am 18ten Augusti Ao. 1623, daß dem Adam von Herbersdorff die Gült Zeletitz, Trschitz, Semenkowiz u. beede Theil Bithazowez ohne fernere Lizitation würlklich der ordentlichen Tax noch eingantwort werden solle...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmisches Reihe, kn. 333, fol. 202v.

(107) Na základě císařského nařízení například byly Albrechtovi z Valdštejna přenechány některé statky za odhadní cenu. TAMTÉŽ, kn. 333, 20. 9. 1622, fol. 81.

vi z Bílé nabízeli za statky Řehlovice a Chotoměř, jež byly konfiskovány jejich otci, dokonce vyšší částku, než jaká byla stanovena v oceňovacím protokolu. Císař ovšem vyjádřil názor, že prodej Fridrichovým potomkům by byl „ze závažných důvodů“ politicky nevhodný a že má být statek přidělen Liechtensteinovi, pokud bude ochoten zaplatit stejnou částku jako jeho konkurenti.¹⁰⁸

Politická konkurence, jež nejednou ústila až ve vzájemnou řevnivost a nepřátelství, se projevovala i mezi stejně postavenými či dokonce nejvýše postavenými příznivci císaře Ferdinanda II., kteří potom vůči sobě neváhali použít nejrůznějších prostředků a intrik. Nezáleželo přitom, byli-li předmětem sporu zisk konfiskátu anebo jiná výhoda. V takovém případě se strany předháněly i v tom, aby oproti svému konkurentovi zdůraznily význam vlastní zásluhy a vlastní „věrnost Rakouskému domu“. Tento typ konkurence mezi nejvyššími příznivci císaře nebyl ve dvacátých letech 17. století ničím výjimečným, ve velmi vysoké míře se projevil ve vztahu mezi Karlem z Liechtensteina a kardinálem Františkem z Dietrichsteina. Oba si totiž činili nárok být ve věcech politiky pravou rukou císaře. Ne náhodou jejich politický spor v období konfiskací vyústil i do finanční oblasti. Jeden druhého hlídal, jestli náhodou u císaře příliš nevyzdvihuje svoje zásluhy a netěží z toho nadměru i finančními zisky. Na sklonku července roku 1621 tehdejší český místodržící Karel z Liechtensteina, který kvůli své nepřítomnosti na Moravě neměl o Dietrichsteinově počínání dostatečné množství podrobných informací, požádal svého bratra Gundakara, aby pro něj provedl jisté interní detektivní zkoumání. Karel se totiž doslechl, že kardinál Dietrichstein na Moravě zavedl novou progresivní kontribuci, která hodně vynáší, že však sám peníze podle tohoto zákona neplatí. Taková nesrovnalost by podle Liechtensteina měla být okamžitě doplacena a kardinál by měl dlužnou částku nahradit. Gundakar se měl přičinit o to, aby byla v placení daně na Moravě zachována rovnost. Pokud by bylo důvodem kardinálova vynětí z povinnosti kontribuci platit uznání jeho zásluh za „věrnou službu Rakouskému domu“, potom on, Karel z Liechtensteina, má přece zásluhy mnohem větší než kardinál. To by samozřejmě mělo být vyjádřeno také finančně.¹⁰⁹ Vzniklá situace zřejmě nenechala

(108) „Resolution an die Böhmische Kammer de dato in Wien am 2ten Januarii Ao. 1624, daß IKM den – mit dem Fürsten von Liechtenstein um das confiscierte – dem Friedrich von Billa zugehörig gewesten – Gut Rzilowiz sonst Tschocha genannt pro 19 311 fl m. 14 gr. 2 d. geschl. Kauf-Contract, wann er die Erben ohne IM entgeld befriedigen will, gnädigist ratificiert...“ TAMTÉŽ, kn. 333, fol. 257v. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*. I, s. 25–26.

(109) „Wir khüenen den Herrn Bruder nicht benegen, dass Uns Nachrichtung zube-
kombt, wasmassen des Cardinals von Dietrichstein zu Margrafsthum Mähren, solche Contribu-
tions anleget, die ich nichtmahl im sortliches Ertragen, Uns doch dabei nit benennt, wohim
solche vemenedt werden. Nun begehren Wir Uns dem jenigen Uns Ihre KM Dienst Erfendert

zcela klidným ani Dietrichsteina, jehož se týkala. Liechtensteinova politická konkurence byla příliš silná a kardinál si tedy ve zdůrazňování svých finančních výhod napříště přece jen musel dát pozor. Činil tak například tím způsobem, že si v následujících měsících a letech každou podobnou výhodu či darovaný konfiskát nechal potvrdit císařem jako odměnu za konkrétní zásluhu, například jako kompenzaci za své válečné výdaje.¹¹⁰

Císař se ovšem musel rozhodnout i v dalších sporných případech, kdy byl konečný výsledek velmi často v rozporu s obvyklým názorem na společenskou hierarchii nebo politickou loajalitu. Politické citění Ferdinanda II. a jeho nejbližšího okolí totiž prokazovalo vysoký stupeň politického citu. Byli schopni rozeznat nejen to, zdali některý z kandidátů vyhovuje jejich současným politickým záměrům, ale také to, jestli jim bude moci být prospěšný v budoucnosti. Z tohoto důvodu byli v popisovaných soutěžích o přidělení konfiskovaných statků v jednotlivých kauzách mnohdy upřednostněny zdánlivě méně významné osoby, lidé v minulosti aktivní v proticísařském či protikatolickém politickém táboře nebo jejich blízcí příbuzní. Cílem byla budoucí loajalita a politické spojenectví, to vše svázané s demonstrací nestrannosti a velkorysosti. Dvorské komory v příslušné části monarchie potom obvykle dostaly příkaz najít pro odmítnutého kandidáta nějaký jiný vhodný statek. Císařovo osobní rozhodnutí přitom v takových případech dostávalo přednost před názorem jeho rádců a místodržitelů v jednotlivých zemích, kteří se velmi často také snažili uplatnit svůj vlastní politický vliv a prosadit své blízké. Císař Ferdinand II. se sice velmi často Liechtensteina, Dietrichsteina či Herbersdorfa dotazoval na jejich názor, nakonec se ovšem projevil jako silná osobnost a rozhodl se podle svého vlastního uvážení.¹¹¹

nit zu eximirt oder zu neidern. Wir vernemben aber daneben durch, das Ihre des Cardinals sich selbstnen und die jenigen diefalls exempt machen, welche Ungleichheit Uns beschwörllich fallen würde. Dann der IKM Notdürfft, erfundente, der gleichen Contributiones anzulegen, hielten wir dafür, das auch Ihre des Cardinals solche so wohl als andere zuentrichtnen, schuldig sein, wo es aber die Notdurfft nit mehrischen Thatt, sollte billig jederman erschonet werden, zu dem, der solche Exemption, aus seinem Verdienst erfolgen, also, vermeinen Wir so wohl und mehr, als sein des Cardinals, meritirt zu sein. Ersuchen demnach des Herrn Bruders hiermit freunsllich, er sich der Beschaffenheit solchen angelegter Contribution unbeschwert bekundigen und das hierinen gleich nit gehalten, seines Theils behelffen wolle, Göttlichen Benahrung Uns hiemit allerseits empfehlendt. Geben Prag den 31ten Juli 1621 An Herrn Gundacker Herrn von Liechtenstein.“ SÚA PRAHA, 17/2, Morava, inv. č. 6144, 31. 7. 1621.

(110) Roku 1629 si například Dietrichstein nechal potvrdit prominutí dlužné platby kontribuce za rok 1624, a to v náhradu jeho válečných výdajů a škod. TAMTÉŽ, inv. č. 6161, 27. 9. 1629.

(111) KNOZ, T.: *Pobéloborské konfiskace na Moravě jako komunikace*, s. 101–114.

Politický vzestup a pád

Rychle za sebou jdoucí politický vzestup a pád potkal během stavovského povstání a následujících let celou řadu osob. Mezi nejtypičtější a také nejčastěji připomínané rychle započaté a stejně rychle zakončené kariéry patří na proticísařské straně osudy Fridricha Falckého a Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic.¹¹² Stejně nebo velmi podobné osudy ovšem provázely také další direktory a čelné aktivisty stavovského povstání, kteří své vysoké funkce vykonávali pouze několik měsíců. K podobným politickým vzestupům a pádům však docházelo také na podstatně nižší úrovni. Týkaly se navíc také osob, které se sice do povstání a konfiskačního procesu zapojily na „správné“ straně, nicméně svou aktivitu v honbě za úřady a majetkovými zisky poněkud přehnaly, a tak se dostaly do císařovy nepřízně.¹¹³ Ne vždy však musel politický neúspěch končit smrtí nebo emigrací dané osoby, v celé řadě případů kariéra končila odchodem do politického ústraní nebo „důchodu“.¹¹⁴

Nejčastěji připomínaným, v dobové publicistice nejvíce komentovaným a pravděpodobně také nejdramatičtějším politickým vzestupem a pádem byl ve dvacátých a třicátých letech 17. století případ Albrechta

(112) BAHLCKE, J.: „*Falcko-české království*“. Motivy zahraničně-politické orientace Falce od české královské volby po uherskou smlouvu 1619–1620. ČMM III, 1992, s. 227–251; PETRAŇ, J.: *Staroměstská exekuce*; RACEK, J.: *Kryštof Harant z Polžic*, s. 47–72.

(113) Dokládají to například události kolem moravského rentmistra Mikuláše Nussera z Nuseggu. Tento příslušník novoštitné moravské, v Brně usedlé šlechtické rodiny se v konfiskačním procesu angažoval nejen jako reprezentant moravského rentovního úřadu, ale také jako zprostředkovatel různých zákulisních jednání a jako nabyvatel konfiskátů. Nusser za pobělohorských konfiskací získal statek Nové Zámky východně od Brna, který byl konfiskován Adamu Kravařskému ze Šlevic. Za nepoctivé úřadování byl ale později tento statek zabaven i jemu a předán Jiřímu Ludvíkovi ze Sinzendorfu. KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína*, s. 266; HOSÁK, L. – ZEMEK, M. (EDD.): *Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Jižní Morava. Praha 1981, s. 177.

(114) Příklad odchodu do politického ústraní nejlépe dokládá osud Karla staršího ze Žerotína, jenž do politického ústraní během své kariéry odcházel dokonce dvakrát. Poprvé to bylo roku 1615, podruhé po roce 1620. Podobný osud však po roce 1637 čekal i Žerotínova nástupce v držbě panství Náměšť a Rosice, Jana Křtitele z Verdenberga. Nový císař Ferdinand III. se rozhodl již nevyužívat jeho služeb a Verdenberg tuto skutečnost velmi těžce nesl. Oba dva se v politickém ústraní věnovali ekonomickému rozkvětu svých panství a oba dva podporovali církev (Karel starší ze Žerotína Jednotu bratrskou v exilu, Jan Křtitel z Verdenberga vybrané katolické řeholní řády). SCHENNER, F.: *Karl von Zierotins, des mäbriſchen Exulantenkönigs, letzte Lebensjahre*. JbGGPÖ 26, 1905, s. 142–152; 27, 1906, s. 136–209; 28, 1907, s. 123–162; KNOZ, T.: *Geografické, duchovní a ekonomické souvislosti Žerotínova exilu ve Vratislavi*. In: Taraljo-Lipowska, Z. – Malicki, J. (edd.): *Wrocław w Czechach, Czesi we Wrocławiu*. Literatura – Język – Kultura. Wrocław 2003, s. 305–313; TERSCH, H.: „*Prudenter, ſyncere, conſtanter*“, s. 82–111.

z Valdštejna.¹¹⁵ Ačkoliv jde samozřejmě o naprosto ojedinělý případ, lze na něm demonstrovat principy politického pádu a jeho souvislosti s pobělohorským konfiskačním procesem. Události kolem Valdštejna ukazují, jak bezprostředně souvisí právní složka pobělohorských konfiskací s jejich politickým aspektem. V případě politického pádu Albrechta z Valdštejna, dovedeného až k popravě uskutečněné poněkud neobvyklými prostředky, byl aplikován stejný politický princip, který Albrechta z Valdštejna patnáct let předtím vynesl na výsluní.¹¹⁶ Navíc se prokázalo, že politická stabilita a hierarchie jednotlivých osob v rámci habsburského politického tábora závisela bezprostředně na dobré vůli císaře Ferdinanda II.¹¹⁷ Pád Albrechta z Valdštejna kromě toho vyvolal bezprostřední zahájení dalšího kola konfiskací. Zabaven byl majetek, který jen několik let předtím císařský generalissimus, tehdy se ještě těšící zdánlivě neochvějně panovníkově politické přízni, prostřednictvím konfiskací získal. Jméno Albrechta z Valdštejna se přitom v dokumentech císařské dvorské komory objevilo hned na samém počátku konfiskačního procesu roku 1620. Poslední pozitivní případ, kdy byl nějaký konfiskát přidělen Albrechtovi z Valdštejna (a díky generalissimově přízni také jeho synovci Maxmiliánovi), byl do pamětních knih dvorské komory zapsán jen několik měsíců před Valdštejnovou smrtí, v květnu roku 1633.¹¹⁸ Obrat v politickém postavení hlavních aktivistů událostí z období vlády Ferdinanda II. mohl být tedy velmi rychlý. Není vyloučeno, že šlo ze strany císaře nejen o potrestání Valdštejna, který

(115) KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*. Bd. 10. pag. 1104–1110. Poslední zpracování KOLLMANN, J.: *Valdštejnův konec*. Historie 2. Generalátu 1631–1634. Praha 2001, především závěrečné části, s. 103–227; BALCÁREK, P.: *Cbebská exekuce ve světle korespondence s římskou kuríí*. In: Pazderová, A. (ed.): Pocta Josefu Kollmannovi. Sborník k životnímu jubileu. Praha 2002, s. 6–45.

(116) Josef Janáček v této souvislosti hovořil o „Valdštejnově pomstě“, stejně tak by se ovšem mohlo hovořit o „pomstě na Valdštejnovi“, kterou zosnovaly osoby z okolí císaře, které se Albrechta z Valdštejna v určitém okamžiku potřebovaly zbavit. Císař Ferdinand II. nakonec dospěl také k závěru, že pro něj může být vévoda frýdlantský nebezpečnou osobou a že by jeho osobní zájmy a záměry mohly limitovat vlastní císařovu politiku. JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*; TÝŽ: *Valdštejnova pomsta*; MIECK, I.: *Wallenstein 1634*. Mord oder Hinrichtung? In: Demandt, A. (ed.): *Das Attentat in der Geschichte*. Köln – Weimar – Wien 1996, s. 143–164.

(117) Samozřejmě, že ani „císařova vůle“ nevznikala bez vlivu jiných osob a zúčastněných stran. Pavel Balcárek v poslední době například upozornil na zaangażovanost římské kurie a španělského dvora, již dříve se hovořilo o vlivu protivaldštejnského uskupení na habsburském dvoře ve Vídni a také o vlivu některých protivaldštejnsky orientovaných vysokých důstojníků v císařské armádě. BALCÁREK, P.: *Cbebská exekuce*, s. 6–45; TÝŽ: *Albrecht z Valdštejna, španělsko a římská kurie*. In: Chochooláč, B. – Jan, L. – Knoz, T. (edd.): *Nový Mars Moravicus*. Brno 1999, s. 463–477. Srov. klasickou práci Josefa Pekaře na toto téma. PEKAŘ, J.: *Valdštejn*. Dějiny valdštejnského spiknutí (1630–1634). Kritický pokus. Praha 1895.

(118) HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 335, květen 1633, fol. 14.

se v jeho očích nepochybně dopustil velmi závažného trestného činu velezrady, ale také o preventivní demonstraci politické i faktické síly vůči ostatním příliš samostatně postupujícím příslušníkům vlastního politického tábora.¹¹⁹

„Valdštejnské konfiskace“ měly nejen jasnou politickou ideu, ale také vysokou právní úroveň. Na rozdíl od předchozích let se podstatně méně improvizovalo. Císaři se podařilo spolu s Valdštejnem odstavit od politické moci i některé jeho nejméně společníky a příznivce, a to jak v armádě, tak i u císařského dvora.¹²⁰ Významné politicky formované osobnosti, které ve dvacátých letech pomáhaly Ferdinandovi II. prosadit jeho formální postavení i v politické praxi a měly přitom možnost zároveň budovat i postavení vlastní, přece jen byly ve svých funkcích postupně nahrazovány úředníky nejrůznějších stupňů a zpravidla i právnického školení, kteří byli podstatně více zapojeni do anonymní byrokratické struktury a císařovo postavení nemohli žádným způsobem ohrozit.¹²¹

Jak bylo uvedeno, Albrecht z Valdštejna byl od vypuknutí povstání jedním z nejdůležitějších příznivců Ferdinanda II. a jeho radikálního postupu proti provinilcům. Lze se domnívat, že byl od samého počátku přítomen nejzávažnějším jednáním o způsobu potrestání povstalců i o právních a technických stránkách konfiskačního procesu.¹²² Těchto informací

(119) FRANZL, J.: *Ferdinand II.*, s. 266–276.

(120) Prezident tajné rady Eggenberg byl v dané době již po smrti a rakouský dvorský kancléř Verdenberg s postupujícím časem pozice spíše ztrácel. Proti fyzické likvidaci svého někdejšího spojence Valdštejna si netroufl protestovat. Zmínka o jeho smrti není obsažena dokonce ani v kancléřově soukromém deníku. Je ovšem jasné, že Verdenbergův deník má především povahu finančního a hospodářského záznamníku, ve kterém se poznámky osobního charakteru nacházejí spíše výjimečně. WINKELBAUER, T.: *Österreichische Geschichte 1522–1699*. Teil I. Wien 2003, kap. Parteien und Patronage am Kaiserhof, s. 183–189. Ke kariéře Jana Oldřicha z Eggenberga ROTH, P. W.: *Hans Ulrich von Eggenberg (1568–1634)*. Staats- und Geschäftsmann. Blätter für Heimatskunde 71, 1977, s. 98–103. Ke kariéře Verdenberga a jeho deníku HHSTA WIEN, Archiv Grafenegg, Gebundene Bücher, Bd. 37–39, Giornale. Dále TERSCH, H.: „Prudenter, sincere, constanter“, s. 82–111; TYŽ: *Österreichische Selbstzeugnisse*, s. 634–646, zde s. 635–637.

(121) Biogramy nejvýznamnějších osobností tohoto období, které se účastnily zasedání císařské tajné rady, uvedl Henry F. Schwarz. SCHWARZ, H. F.: *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century*. Cambridge 1943, s. 198–410. Proces byrokratizace mocenských struktur v 17. století by si zasloužil podrobného moderního zkoumání. Srov. FELLNER, T. – KRETSCHMAYR, H.: *Die österreichische Zentralverwaltung*. Abt. I. 1491–1749. Wien 1907. Ze současných autorů, kteří se tímto problémem zabývali PÁNEK, J.: *K úloze byrokratizace při přechodu od stavovské k absolutní monarchii ve střední Evropě 17.–18. století*. AUC. Philosophica et Historica 3, 1991, s. 75–85. Použit lze i detailní správněhistorickou studii VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách a písemnostech moravského královského tribunálu z let 1636–1749*. Brno 1969.

(122) K danému problému bohužel neexistuje dostatek archivních pramenů. Ty by patrně byly součástí dokumentů císařské tajné rady nebo císařské dvorské kanceláře.

totiž dokázal v následujícím období náležitě využít. Zisky z konfiškátů velmi rychle výrazně přerostly rozsah a hodnotu jeho původního rodového majetku. Nejen, že dokázal získat velké množství majetku pro sebe, ale dokázal s sebou mezi nejbohatší šlechtice vytáhnout i několik spřízněných českých šlechticů, mezi nimiž samozřejmě ční nejdůležitější jména Adama Erdmana Trčky z Lípy a Adama mladšího z Valdštejna.¹²³ Valdštejn nejenže dokázal získávat majetek přímo od komory jako konfiškát udělený nebo levně prodaný jako ocenění jeho služeb ve prospěch císaře. Vedle toho zavedl svůj vlastní klientský systém, v jehož rámci různými výměnami, cesemi a převody majetku dokázal své dosavadní državy zcelovat a zisky z konfiškací tímto způsobem ještě znásoboval. Lze se domnívat, že když začal císař Ferdinand II. uvažovat o tom, zda postavení a ambice Albrechta z Valdštejna nemohou začít ohrožovat jeho vlastní pozici, vzal v úvahu také generalissimovo příliš samostatné a příliš aktivní vystupování v konfiškačním procesu. Zřejmě ne náhodou tímto směrem své úvahy o švagrově tragickém osudu o několik měsíců později orientoval také Karel starší ze Žerotína. Ten ve známém listu adresovaném Jiřímu z Náchoda Valdštejnovu politickou kariéru a pád zhodnotil slovy: „*jaký strom, takový ovoce, jaké dílo, taková záplata, jaká služba, taková odměna*“.¹²⁴ S Valdštejnovou politickou pozicí a oblíbeností na císařském dvoře, stejně jako s jeho nezastupitelností na válečném poli rostla také politická pozice velkého okruhu dalších příbuzných, přátel, spojenců a v tomto konkrétním případě i podřízených důstojníků, kteří byli pevněji či volněji na frýdlantského knížete navázáni. Někteří z nich, především ti z řad jemu podřízených vojenských velitelů, včas vytušili hrozící nebezpečí a od Valdštejna se již předem více či méně hlasitě distancovali. Část z nich se dokonce, patrně mimo jiné za slib následné velké kariéry a také rozsáhlých zisků z valdštejnských konfiškací,

(123) K ziskům Trčků BLAŽKOVÁ, S.: *Trčkové z Lípy a jejich opočenské panství v pobělohorské době*. Brno 1999. (Diplomová práce uložená na FF MU Brno.) K ziskům Adama ml. z Valdštejna KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína*, kap. Valdštejnská majetková politika po Bílé hoře, s. 138–144. V rozsahu získávání konfiškátů a ve způsobu nakládání s nimi Valdštejnovi nedokázali konkurovat ani tak významní císařovi spolupracovníci, kteří také z konfiškací profitovali, jako byl Karel z Liechtensteina, František z Dietrichsteina. Liechtenstein v té době doplnil své državy na Moravě a ve Slezsku a několik menších konfiškátů získal také v Čechách. Dietrichsteina je možné zařadit mezi největší nabyvatele konfiškátů na Moravě, ale také ho lze označit za velkého manipulátora s konfiškáty, byť k těmto operacím používal trochu jiných metod nežli Valdštejn, Jan Oldřich z Eggenberga nebo Pavel Esterházy. Jan Oldřich z Eggenberga získal část někdejších rožmberských panství, především panství Český Krumlov, které ovšem nebylo bezprostředním konfiškátem. Vedle toho však byla konfiškáty někdejší rožmberská dominia, jež byla v době povstání v držení Švamberků. Pavel Esterházy získal několik panství v oblasti dnešního Burgenlandu, především Eisenstadt a Forchtenstein.

(124) REJCHRTOVÁ, N. (ed.): *Karel starší ze Žerotína, Z korespondence*, s. 374.

spolupodílela na jeho zavraždění.¹²⁵ Další skupina, k níž náležel také Valdštejnův synovec Maxmilián, se musela v císařových očích ospravedlňovat až následně při dodatečném vyšetřování údajně zrady knížete.¹²⁶ I tehdy císař postupoval analogicky jako při první vlně pobělohorských konfiskací a před skutečnou vinou v právním smyslu slova uplatňoval na danou věc dlouhodobý politický pohled. Jiní Valdštejnovi spojenci ovšem byli spolu se svým ochráncem smeteni do politického propadliště a byli jim konfiskovány jejich majetky. Nejvíce se to týká opět především Adama Erdmana Trčky z Lípy, ale také Viléma Trčky z Lípy a Viléma Kinského z Vchynic, resp. jejich dědiců.¹²⁷ Důstojníci, kteří Valdštejnovy majetky získali, takřka přes noc přestali být pouhými hráči na válečném poli a stali se také významnými figurami politickými. Pro císaře tak měli obrovský význam nejen v kritickém období let 1634 a 1635, ale i v dlouhodobé perspektivě. Stali se totiž držiteli velkých pozemkových držav v Čechách a tím zároveň také (alespoň předpokládanými) zastánci politického kurzu habsburských císařů v této zemi i v celé monarchii.¹²⁸ Předání valdštejnských a trčkovských panství přitom oproti praxi z první poloviny dvacátých let probíhalo s neobyčejnou rychlostí. Bylo nejen jasné a vzhledem k nevelkému po-

(125) Všechny osoby, které se bezprostředně podílely na Valdštejnově zavraždění v Chebu, byly jeho dosavadními podřízenými. JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*, s. 433–524; KOLLMANN, J.: *Valdštejnův konec*, s. 143–191.

(126) Distancovat od Albrechta z Valdštejna se musel dokonce jeho blízký příbuzný a vysoký císařský důstojník Maxmilián z Valdštejna. Jen tak mohl pokračovat ve vojenské kariéře, zachránit část rodového majetku a dokonce se dále podílet na ziscích plynoucích z konfiskačního procesu. Podle Janáčka se údajně vykoupil tím způsobem, že dal císaři k dispozici Valdštejnovo finanční depositum ve Vídni. Ve čtyřicátých letech 17. století, již ale opět usiloval o majetkové zisky, mj. i z některých moravských konfiskátů. JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*, s. 527; KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína*, s. 272.

(127) HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 335, léta 1634–1636, fol. 185v–324.

(128) Především se to týkalo Matyáše Gallase a Oktaviána Piccolominiho. Některé majetky ovšem díky valdštejnským a trčkovským konfiskacím získaly také osoby, které aktivně vystupovaly na české politické a společenské scéně již po mnoho let a které profitovaly už z předchozího kola konfiskací probíhajícího od počátku dvacátých let. O valdštejnské panství Kost se například přihlásila vdova po českém dvorském kancléři Polyxena z Lobkovic. Zisky Polyxeny z Lobkovic z prvního období pobělohorských konfiskací zaznamenal Tomáš V. Bílek. K ziskům nejruznějších osob v Čechách z Valdštejnských konfiskací BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*. K problematice dlouhodobějších zisků nabyvatelů z konfiskátů po Valdštejnovi srov. ČORNEJ, P.: *Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy*, s. 165–194; FELCMAN, O.: *Majetkové poměry feudální třídy v druhé polovině 17. století*. AUC. Philosophica et Historica I. Studia historica 14, 1976, s. 195–224. K problematice uplatnění nové pokonfiskační šlechty z císařské a zemské politiky v Čechách VANĚČEK, V.: *Sněmy za pobělohorského absolutismu 1620–1848*. In: Česká národní rada, sněm českého lidu. Praha 1970, s. 122–136. V poslední době pak především MAŤA, P.: *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel*, s. 43–52; BŮZEK, V. – MAŤA, P.: *Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren*, s. 287–322.

čtu osob nepříliš složité určit viníky, jimž měly být statky konfiskovány, ale byl vcelku také jasný okruh osob, kterým měly být přiděleny. Stejně tak byla jasně dána i hierarchie, na jejímž základě se konfiskáty měly přidělovat. Náchodské panství proto mohlo být Oktaviánu Piccolominimu přiděleno již v květnu roku 1634, tedy pouhé tři měsíce po Valdštejnově smrti.¹²⁹ Ještě téhož dne, to je 4. května 1634, byla přidělena další valdštejnská panství Frýdlant a Liberec a trčkovské Teplice, jejichž nabyvateli se stali Gallas a Aldringen.¹³⁰ Rychlý Valdštejnův pád tedy měl za následek rychlý vzestup jeho vrahů.

Obměna politických elit

Politické vzestupy a pády, jež přineslo stavovské povstání, jeho porážka a konfiskační proces, předznamenal také určitou obměnu politických elit. Ta se v porovnání s dřívějšími názory v současnosti jeví jako pouze parciální, přesto však měla pro další vývoj středoevropské šlechtické společnosti nezastupitelný význam. Hloubka a rozsah proměn se podle jednotlivých zemí habsburské monarchie značně lišily, neboť císař Ferdinand II. postupoval i v tomto ohledu diferencovaně. Ve všech habsburských zemích působila určitá část politické elity, která již před vypuknutím stavovského povstání stála na císařově straně, ačkoliv její postoje byly různým způsobem motivované a také věrnost císaři byla různě silná. Osoby, jež náležely do této skupiny, pokud nezemřely v průběhu povstání či v následujících letech jako Jan Oldřich z Eggenberga, Karel z Liechtensteina nebo Ladislav z Lobkovic, si zpravidla zachovaly nebo dokonce výrazně posílily své politické postavení i v pobělohorském období. Určité skupiny nebo jednotlivci, jež v české historiografii většinou ztělesňuje Pavel Michna z Vacínova a na Moravě Václav Šubír z Chobyně a Arnošt Platejs z Pla-

(129) „Kays. Befehl an die Land Officier in Böhheim de dato in Wien am 4ten May Ao. 1634, wasmassen Sie den H. Grafen Octavio Piccolomini überlassen und geschenckte Adam Erdmann Trzkische confiscierte Herrschaft Nachodt in die Landtafel, selbiges Königreichs einverleiben lassen, und sonsten dies Orts vollständig Richtigkeit machen sollen...“ HKA Wien, Gedenkbücher, Böhmisches Reihe, kn. 335, 4. 5. 1634, fol. 49.

(130) „Kays. Befehl an die Land Officier in Böhheim de dato in Wien am 4ten May Ao. 1634, wasmassen Sie die dem H. Gr. **Johann von Altringen** zur Gnadens Erzöglichkeit überlassen, und geschenkte Wilhelm Kinskische confiscierte Herrschaft Tepliz samt der Trautmannsdorf. an IKM per commutationem mit der Trzkischen alda zu Prag kommenen Behausung in die Landtafel Königreichs Böhmen für ihme von Altringen einverleiben lassen, und dies Orts vollständige Richtigkeit verschaffen sollen...“; „Befehl an Böhmisches Kammer de dato in Wien am 4ten May Ao. 1634, daß Sie wegen der den Grafen **Mathias von Gallas** überlassen, und geschenkten beed friedländischer confiscierten Herrschaften Friedland und Reichenberg, samt dem Wilhelm Kinskischen Hausß zu Prag...“ TAMTĚZ, kn. 335, květen 1634, fol. 49–50.

tenštejna, dokázali využít zlomového momentu k nárůstu svého politického postavení v takovém rozměru, který by pro ně byl za normálních okolností nemyslitelný.¹³¹ Poměrně velkou skupinu potom tvořily osoby, které naopak své dosavadní postavení radikálně ztratily. Pro všechny tři uvedené skupiny osob je charakteristické, že byl jejich politický vzestup nebo pád doprovázen také majetkovou změnou, která nejenže reprezentuje ekonomickou základnu příslušnou k jejich politické moci, ale je také zároveň neoddělitelnou součástí této politické moci.

(131) Šubít i Platejs ovšem byli pouhými stíny Michny z Vacínova. LfVA, V.: *Jan Arnošt Platejs z Platenštejna*. ČMM 54, 1930, s. 15–78, 293–336.